Baldur Sigurðsson

KLASSIFIKATION AV DE VERBALA PREFIXENS BETYDELSER I MODERN TJECKISKA

INNEHÅLL

1	Inledning	9
2	Allmänt om prefixens betydelser	9
2.1	Prefixens primära betydelser	
2.2	Utvecklingen mot de mångskiftande prefix-betydelserna i modern tjeckiska	10
2.3	Homonymi - synonymi	11
2.4	Lexikalisk/spatial prefigering, modifierande prefigering (aktionsarter) och grammatisk prefigering	12
3	De konkreta spatiala betydelserna och deras metaforiska derivat	15
3.1	Den strukturalistiska metoden	15
3.2	Saklägets element och deras återgivning i den språkliga ytstrukturen som prefix	19
3.3	Klassifikation av de lexikaliska/spatiala betydelserna	22
4	Den modifierande prefigeringen alias aktionsarterna	26
4.1	Begreppet aktionsart	26
4.2	En jämförelse mellan Isačenkos och Avilovas klassifikationer av aktionsarterna	27
4.3	Kommentarer till min klassifikation av aktionsarterna	28
5	Den grammatiska prefigeringen	31
5.1	Poldaufs "inbegripande" prefigering	31
5.2	Poldaufs "rena" perfektivisering	32
5.3	Valens	33
5.4	Futurumbetydelse	33

6 Översikt över klassifikationen av prefixens betydelser 33

7 Beskrivning av de olika prefixens betydelser i modern tjeckiska 36

8 Litteratur 56

1 INLEDNING

Prefixens betydelser återspeglar ett system av grundläggande spatiala relationer. Dessa spatiala relationer, som prefixen klarast uttrycker i sina mest konkreta betydelser, bildar ett underlag för en varierande flora av metaforiska betydelser. Denna artikel syftar till att konstruera ett system för att klassificera prefixens betydelser och härigenom påvisa relationer som råder mellan de konkreta spatiala betydelserna och de deriverade metaforiska betydelserna hos prefix i modern tjeckiska.

Den största enskilda gruppen av metaforiska betydelser är de temporala betydelserna. I detta arbete betraktas de dels som metaforiska derivat till de spatiala betydelserna och klassificeras tillsammans med dem, dels klassificeras de som temporala aktionsartsbetydelser och betraktas då inte som direkta derivat till de spatiala betydelserna.

I avsnitten 2-5 diskuterar jag de bakomliggande motiven för min klassifikation och jämför med andra försök i samma riktning. I det andra avsnittet diskuterar jag allmänt en indelning av prefixens betydelser i lexikaliska /spatiala, aktionsarter och grammatiska betydelser. I det tredje avsnittet, som är det viktigaste för min klassifikation, diskuterar jag hur man kan beskriva prefixens konkreta betydelser med hjälp av ett begränsat antal spatiala element. I de fjärde och femte avsnitten diskuterar jag klassifikationen av aktionsarter respektive grammatisk prefigering.

Avsnitt sex innehåller ett schema över min klassifikation som ligger till grund för min beskrivning av de olika prefixen i det sjunde avsnittet.

2 ALLMÄNT OM PREFIXENS BETYDELSER

2.1 Prefixens primära betydelser

Verbala prefix är en sluten morfemklass som i tjeckiskan består av 20 enkla prefix (Kopečný 1962, s. 114). Den historiska språkforskningen har påvisat att prepositioner och prefix härstammar från gemensamma adverbiella bestämningar, dels till nomen (prepositioner) och dels till verb (prefix) (Dostál 1954). Etymologerna har tillskrivit varje prefix en eller flera konkreta spatiala "ur-betydelser" ur vilka andra betydelser senare har utvecklats. Prefixen stabiliserades relativt tidigt som en sluten morfemklass, prepositionerna antagligen i ett senare skede som en "nästan sluten" morfemklass eller ordklass, medan

adverben fortfarande är en öppen klass. De äkta prepositionerna motsvarar prefixen morfologiskt (med några undantag) och delvis även semantiskt.

Eftersom prefixen är en sluten morfemklass kan man anta att det finns möjligheter att definiera deras betydelseområde. Lönngren (1981, s. 34) kritiserar påståendet att synsemantiska (slutna) ordklasser - till skillnad från autosemantiska (öppna) ordklasser - har en huvudsakligen syntaktisk funktion och därmed är mindre "semantiska" än de autosemantiska ordklasserna. Lönngren fortsätter: "Anledningen till att vissa ordklasser är slutna ligger snarare däri att de är specialiserade för att uttrycka' vissa ganska snäva betydelseområden; konjunktioner uttrycker sålunda relationer av logisk natur mellan två satser och de flesta prepositioner tycks primärt uttrycka spatiala relationer." Jag antar att det sistnämnda gäller också för prefixen.

2.2 Utvecklingen mot de mångskiftande prefixbetydelserna i modern tjeckiska

Forsyth (1970, s. 18) skriver om prefixens olika betydelser i ryskan: "The meanings added to simple verbs by prefixes are extremely varied, ranging from the spatial meanings... to 'abstract' nuances expressing the speaker's view on the action denoted." Karakteristiskt för prefixens betydelseutveckling är att deras betydelser i flera sammanhang har blivit mer eller mindre abstrakta och urblekta samtidigt som de har blivit bärare av aspektbetydelsen perfektivitet.

Denna komplicerade utveckling beror på, bl.a., att prefixen formellt utgör en statiskt sluten morfemklass medan språkutvecklingen är en semantiskt och fonetiskt dynamisk process. Jag vill här nämna tre konkreta exempel på faktorer som särskilt har påverkat och påverkar prefixens betydelser.

1) Prefixet har haft två motsägande betydelser. Enligt Němec (1954, s. 21) hade t.ex. PO- i "tidernas gryning" fyra betydelser, varav en var ablativ (ftj.: *postupiti čeho* 'gå iväg') och en allativ (ftj.: *poiti čemu* 'närma sig ngt'). Detta ledde så småningom till en semantisk urholkning av prefixet som senare har gjort PO- till det tomma perfektiviserande prefixet *par excellence*.

2) Två olika prefix har kommit att realiseras på samma sätt i ytstrukturen. I flera slaviska språk har prefixen S- (← *sən-*) och Z- (← *jəz-*) flutit ihop. I tjeckiskan hålls de isär ortografiskt med hjälp av semantiska och syntak-

tiska kriterier (se *Pravidla* 1977, s. 28ff). I polskan skrivs s- eller z- allt efter uttalet som i sin tur beror på följande konsonant.'

3) Att ett prefigerat deriverat verb får en viss betydelse beror naturligtvis på de ingående komponenternas betydelse. Komponenternas betydelse framgår emellertid inte alltid av derivatets betydelse. Detta gäller i synnerhet för prefixen. Tidigare samhällsskick och arbetsmetoder bildade förutsättningar för att ett prefix med en bestämd verbstam helt naturligt uttryckte en konkret spatial relation. Dessa förutsättningar har sedermera försvunnit men prefixet har blivit kvar. Som exempel kan man ta verbet *prát* som i tjeckiska betyder både 'tvätta' och 'slå'. Förr i världen bankade man tvätten med påkar för att smutsen skulle ur. Därför blev pf till *prát* i betydelsen 'tvätta' *vyprat*. I modern tjeckiska har prefixet i denna ställning endast perfektiviserande funktion och man tänker inte på att det här rör sig om betydelsen 'ur' eller 'ut' (Kopečný 1962, s. 92).

2.3 Homonymi - synonymi

Homonymi betecknar att två helt olika lexem råkar få samma fonetiska realisation, t.ex. sv. *våg - våg*, ry. *vot - vod, rok - rog*, eng. *flower - flour*.

Polysemi eller flertydighet säges föreligga när ett lexem denoterar olika ting beroende på sammanhanget och således har olika synonymer och återges med olika ord vid översättningen till andra språk. Det ryska verbet *rezat'* har enligt Ožegov (1975) bl.a. följande betydelser: *rezat' syr* 'skära ost', *lekarstva ne pomogajut, nado rezat'* 'operera' *nožnicy ne režut* 'biter inte' (förmåga att skära), *rezat' gusej* 'skära = döda' o.s.v. Skall man kunna föra olika betydelser till samma lexem måste dessa betydelser ha en gemensam nämnare.

De flesta som beskriver prefixens betydelser räknar upp dem en efter en utan att skilja på homonymiska och polysemiska betydelseskillnader och man brukar inte heller definiera den gemensamma nämnare som förenar olika betydelser (SSJČ 1960-1971, Šmilauer 1971, Bogusławski 1963 m.fl.). Kopečný (1962) beskriver prefixens betydelser på annat sätt. Han beskriver ett antal primära (konkreta) betydelser eller hyperbetydelser hos varje prefix och betraktar övriga som deriverade betydelser eller hypobetydelser. Denna metod ger utan tvivel en klarare bild av prefixens betydelsestruktur och överensstämmer bättre med lexikologisk metodik i övrigt. Det är viktigt att belysa de polysemiska betydelserelationerna hos prefixen inte minst därför att

polysemi är ett naturligt och ständigt förekommande fenomen i alla språk medan homonymi är av mer tillfällig natur (även om den är vanligare än man tror).

I det sjunde avsnittet använder jag de betydelser SSJČ ger prefixen men ordnar dem enligt Kopečnýs riktlinjer i primära och underordnade betydelser. Den primära betydelsen eller den gemensamma nämnare som förenar flera betydelser beskrivs med hjälp av ett fåtal spatiala element som jag skall komma till i det tredje avsnittet.

Man kan fråga sig om homonymi föreligger vid prefixen. Kopečný använder aldrig den termen. Mångtydiga prefix som PO- och S-/Z- har bevisligen en heterogen etymologisk bakgrund, vilket berättigar beteckningen homonymi. Andra prefix som har en homogen etymologisk bakgrund kan ha flera olika betydelser. Sålunda har O- den spatiala betydelsen 'krökt rörelse' och den modifierande betydelsen 'liten grad'.

Så olika som dessa betydelser är kunde man dra den slutsatsen att det här vore fråga om homonymi. Men eftersom prefixet O- har en homogen etymologisk bakgrund får man betrakta dessa betydelser såsom polysemi, även om det blir långsökt att förklara det semantiska sambandet mellan de olika betydelserna. En annan term vore möjligen att föredra.

2.4 Lexikalisk/spatial prefigering, modifierande prefigering (aktionsarter) och grammatisk prefigering

Den urskog av prefixbetydelser vi har i slaviska språk kan man gruppera utefter en skala från konkret spatiala till abstrakta och urvattnade betydelser. I senare arbeten inom den mer traditionella skolan tycks en tredelning av denna skala – först genomförd av Agrell (1908) – allmänt accepterad (Skoumalová 1968, s. 155, Forsyth 1970, Šmilauer 1971, Avilova 1976). Ytterst på denna skala står på den ena sidan den lexikaliska prefigeringen och på den andra den grammatiska prefigeringen. Däremellan står den modifierande prefigeringen.

1) Den kvalificerande eller lexikaliska prefigeringen. Genom prefigering av ett enkelt ipf verb bildas ett nytt självständigt lexem (pf) som ingår i en aspektkorrelation med ett suffigerat derivat, sekundär ipf; t.ex. ry.: *smotret'* – *prosmotret'/prosmatrivat'* 'titta – titta igenom'; tj.: *dăt* – *rozdat/rozdăvat* 'ge – dela ut'. Prefixens lexikaliska betydelser är antingen spatiala eller kan – med några undantag – metaforiskt deriveras ur prefixens spatiala betydelse.

2) Den modifierande prefigeringen eller aktionsarter. Om denna kategori råder det delade meningar. Avilova (1976, s. 264) definierar aktionsarter ("sposob glagol'nogo dejstvija") mycket tydligt: "Kogda my govorim o "sposobe glagol'nogo dejstivija", reč' idet o tom, kak značenie dejstvija, nazvannogo pervičnym bespristavočnym glagolom, možet byt' kak-to smeščeno, sdvinuto, modificirovano. Ėta modifikacija dejstvija, nazvannogo bespristavočnym glagolom, proischodit pri pomošči opredelennogo formanta ili opredelennych formantov. Protekanie ėtogo dejstvija ili ograničivaetsja vremennymi predelami načinatel'nosti, i ėto ograničenie formal'no vyraženo pristavkami *za-, po-, vz-, voz-* (*zagovorit', pojti, vskričat', vozroptat'*); ili protekanie dejstvija ograničivaetsja količestvenno, odnokratnost'ju, "umen'šitel'nost'ju" i ėto formal'no vyražaetsja suff. *-nu-* (*prygnut'*) ili pristavkoj i suff. *vz-nu, pri-nu* (*vzdremnut', prichvornut'*) i dr."

3) Den grammatiska eller rent aspektuella prefigeringen. Genom prefigering av ett enkelt ipf verb bildas ett pf verb vilket är fullständigt synonymt med det enkla verbet sånär som på den grammatiska betydelsen perfektivitet; t.ex. ry.: *čitat' - pročitat'* 'läsa', *delat' - sdelat'* 'göra'; tj.: *psát - napsat* 'skriva', *dělat - udělat* 'göra'.

Det finns några punkter att diskutera när det gäller hur man skall avgränsa kategorin aktionsart dels från den grammatiska prefigeringen, dels från den lexikaliska prefigeringen.

1) Man måste börja med att analysera den rena aspektbetydelsen perfektivitet vs. imperfektivitet för att kunna identifiera huruvida ett prefix tillägger en oprefigerad verbstam ytterligare betydelser än just perfektiviteten. Avilova (1976) analyserar i sin monografi vilka verbsemantiska kategorier som låter sig perfektiviseras. Hon kommer fram till att verbbetydelsen måste vara terminativ för att verbet skall kunna stå i pf aspekt, d.v.s. det verbala skeendet måste innehålla en tidpunkt eller gräns (terminus) då det fullbordas eller avslutas, t.ex. *rasti - vyrasti, delat' - sdelat', pachat' - vspachat'*. Avilova kommer fram till att skillnaden mellan pf och ipf aspekt ligger i att med ipf aspekt uttrycks händelsens väg eller förlopp mot denna terminus medan den pf aspekten betecknar att terminus har nåtts. I föreliggande studie låter jag termen *händelse* täcka alla terminativa verbbetydelser.

Vanligen säger man att till en ren prefigerad aspektpartner till ett ipf verb finns ingen sekundär ipf därför att den av semantiska skäl inte behövs. Kopečný (1962,

s. 92ff) tar upp några exempel på sekundära ipf verb till prefigerade pf verb som står i aspektkorrelation till enkla ipf verb. Dessa sekundära ipf kallar han "överpariga" imperfektiver (nadpárová imperfektiva) och visar i sitt resonemang att förekomsten av dessa överpariga imperfektiver icke bör vara hinder i vägen för att betrakta det prefigerade pf verbet som aspektpartner till det enkla verbet. Verben *blížit se* - *přiblížit se* 'närma sig' är ett aspektpar, trots att det finns en ipf *přibližovat se*. Den skiljer sig endast i användningsområde från *blížit se* men är i övrigt synonym. Man säger *vánoce se blíží* 'julen nalkas' (temporal användning) men *planeta se přibližuje k zemi* 'planeten närmar sig jorden' (spatial användning). Flera liknande exempel är på samma sätt synonyma, de kan i och för sig bytas ut mot varandra men de har stabiliserats i språkbruket i var sitt sammanhang. Kopečný ger den förklaringen att prefigeringen gör verbets betydelse klarare, mer konkret och därför känner språkbrukarna en viss skillnad mellan de två synonymerna. Detta stämmer väl överens med att de enkla ipf verben allmänt är polysemiska och har ett mer varierande användningsområde än de prefigerade. Ett enkelt ipf verb har därför ofta flera olika prefigerade aspektpartner beroende på kontexten. Verbet *tisknout* 'trycka' står i aspektkorrelation till *stisknout; otisknout, vytisknout; měnit* 'växla, byta' har *proměnit, rozměnit, vyměnit, změnit* som aspektpartner (enligt Poldauf, 1965).

2) För de fall då ytterligare betydelser än perfektiviteten föreligger måste man dra gränsen mellan den modifierande och den lexikaliska prefigeringen. Isačenko (1962) anser att alla prefixbetydelser som inte är kvalificerande är modifierande och tillhör kategorin aktionsart, även om denna modifiering reduceras till ett minimum som i *sdelat'* och *postroit'*, där prefixen är "tomma" (Isačenko 1962, s. 363). Eftersom Isačenko erkänner "ren" aspektkorrelation endast genom suffigering anser han ovannämnda fall tillhöra aktionsarten "resultativ". I Avilovas (1976) beskrivning av aktionsarter finns endast "special-resultativa" eftersom hon betraktar det "allmänt resultativa" som essensen i den grammatiska betydelsen perfektivitet. För att få beteckningen aktionsart måste prefixet tillägga stammen något utöver resultativiteten, såsom intensitet, 'liten grad' etc.

Ett huvudkriterium för gränsdragningen mellan kvalificerande och modifierande prefigering hos Isačenko är att alla modifierande verbbetydelser är enaspektuella. Således anser Isačenko verben *postroit'* och *svarit'*

vara perfektiva tantum, liksom även *povarit'* (delimitativ aktionsart). Följaktligen är *stroit'* och *varit'* ipf tantum. Detta kriterium är en högst diskutabel indelningsgrund och har vedersagts både av Avilova och andra.

Avilova betonar att det är mycket viktigt att skilja aktionsarter (som uttrycks med bestämda morfologiska medel) från de enkla verbens semantiska typer (som inte uttrycks med bestämda morfologiska medel). Hon nämner som exempel det som några har kallat "evolutiv" aktionsart (*besedovat'*, *veselit'sja* m.fl.) men som i själva verket är en verbsemantisk typ. Det måste m.a.o. finnas ett primärt verb till vilket det bildas en aktionsart. Stammen i dessa primära verb utgörs i de flesta fall av icke-terminativa verb, t.ex. sådana som uttrycker läge i rummet (*ležat'*, *sidet'*), enkla ouppdelade processer (*morozit'*, *parit'*), ljud (*gremet'*, *govorit'*), sysselsättning (*rabotat'*, *tancevat'*) o.s.v. Vid aktionsart ändras inte s t a m m e n s betydelse, betydelsen kan sägas vara intakt, utan den m o d i f i e r a s . Vid lexikalisk prefigering ändras själva verbstammens betydelse, händelsen ändrar karaktär som i *dát - prodat* 'ge - sälja'.

De ovannämnda indelningarna (Isačenkos och Avilovas) kan sammanfattningsvis representeras med en skiss. De kan jämföras med Kopečnýs (1962) indelning och med min egen som i huvudsak bygger på Avilova. Jag har dock tillåtit mig att göra några mindre avvikelser från hennes schema, som tas upp i det fjärde avsnittet.

Isačenko	kvalificerande	modifierande	
Kopečný	lexikalisk	grammatisk	
Avilova	lexikalisk	aktionsarter	grammatisk

3 DE KONKRETA SPATIALA BETYDELSERNA OCH DERAS METAFORISKA DERIVAT

3.1 Den strukturalistiska metoden

En nackdel med de traditionella beskrivningarna av prefixens betydelser (tjeckiska: Šmilauer 1971, SSJČ 1960-1971;

ryska: Bogusławski 1963, Grammatika 1970 m.fl.) är att de framhäver betydelseskillnaderna i stället för likheten i betydelser och att de olika prefixen ej beskrivs i enhetliga termer. Detta kallar Flier (1975, s. 218) för en "atomistisk" syn på prefigeringen till skillnad från den strukturalistiska. För att kunna ge en mer systematisk beskrivning av prefixens spatiala betydelser än man brukar göra i de vanligaste handböckerna är det nödvändigt att analysera det spatiala sakläget, undersöka vilka spatiala element som styr valet av prefix och hur de återspeglas i prefixens betydelser.

Termen s a k l ä g e är hämtad från von Wright (1957, s. 127ff) som i sin tur refererar till Russell (On Denoting 1905 och The Problems of Philosophy 1912): "Ett sakläges yttersta beståndsdelar kallar Russell element ("simples"). Elementen äro verklighetens substans. Om elementen ha vi omedelbar kunskap; de kunna därför inte beskrivas, utan bara benämnas." (s. 128). Elementen är, med andra ord, axiomatiska.

S a t s i n n e h å l l är en översättning av Russells term "proposition". "Propositionen kan också omtalas som satsens mening eller den i satsen uttryckta tanken. Meningen eller tanken kunde i sin tur likställas med det av satsen framställda sakläget. Men då är det viktigt att skilja mellan det som jag här kallar s a k l ä g e och det som jag kallar s a k f ö r h å l l a n d e. Sakläget kunde karaktäriseras som ett möjligt (tänkbart) sakförhållande; sakförhållandet åter som ett sakläge, vilket verkligen råder. Ett sakförhållande kan också kallas ett f a k t u m." (s. 127)

Enligt strukturalistisk metodik fastställer man ett antal betydelser eller relationer som primära semantiska drag och beskriver de enskilda prefixens betydelser som en kombination av dessa drag. Alla prefix beskrivs med hjälp av samma uppsättning semantiska drag, deras när- respektive frånvaro. Varje prefix har en invariant hyper-betydelse vilken beskrivs med hjälp av de primära semantiska dragen och realiseras i olika hypo-betydelser inom olika verbsemantiska kategorier.

Både atomister och strukturalister ställer de konkreta spatiala betydelserna i centrum för beskrivningen. Man kan sedan dra olika långt gående paralleller mellan de spatiala betydelserna och övriga beroende på vilken grad av abstraktion man ger hyper-betydelserna. Innan jag beskriver min egen analys vill jag nämna tre strukturalistiska analyser där dessa paralleller dras fullt ut, d.v.s. omfattar alla betydelser hos de prefix som beskrivs.

Schooneveld (1978) har analyserat det spatiala saklä-

get i sin helhet med hjälp av följande distinktiva semantiska drag: dimensionality, duplication, extension, restrictedness och objectiveness. Schooneveld visar hur samtliga prefix och prepositioner kan representeras av en bestämd tredimensionell kombination av dessa drag. Härledningen till varje enstaka betydelse är dock komplicerad och tas inte närmare upp här.

Gallant (1979, s. 7) beskriver, i sin monografi om det ryska prefixet *vz-*, sakläget som sammansatt av "spatial, temporal or quantificational surfaces, limits or thresholds". Med hjälp av två "frame features" och en plus-markerad "relational feature" analyserar han prefixet *vz-* betydelse och jämför den i inledningen med betydelsen hos tre andra prefix, nämligen *na-*, *za-* och *ob-*:

...	...	...	...
+horizontal	+horizontal	-horizontal	-horizontal
-vertical	-vertical	+vertical	+vertical
+transgression	-transgression	+transgression	-transgression
-application	+application	-application	+application
vzrezat'	*narezat'*	*zarezat'*	*obrezat'*

Horisontal och vertikal är de centrala "frame features" hos Gallant och kan tolkas som "surfaces, limits or thresholds". Kombinationen med det relativa draget [+transgression] "... can be viewed as transgressing (violating) a surface or crossing a threshold". Hyper-betydelsen hos *vz-* [+horizontal, +transgression] delar Gallant i hypo-betydelser inom femton verbsemantiska kategorier. En av dessa kategorier är "directed motion". För att förklara prefixets betydelse "uppåt" inom denna kategori resonerar Gallant (s. 367) så här: Den normala förflyttningen eller rörelsen mellan två punkter sker i det horisontella planet [+horizontal]. En [+transgression] av [+horizontal] "... can be interpreted either as 'upward movement' (*vzvodit' kogo na goru*) or as 'contrary movement' (e.g. *vzvodit' suda* ustar. 'Napravljat' vverch protiv tečenija reki')".

Gallant (s. 58f) förklarar kombinationen [+horizontal, +application] som antingen 'application to surface' (*narezat' vint, narezat' gravjuru*) eller 'application to limit (norm)', vilket realiseras i betydelser som 'göra många utav en' (*narezat' chleba*) eller 'göra en utav många' (*narezat' buket cvetov*). Om kombinationen [+vertical, +application] säger Gallant att de presenterar aktionen som "... affecting or effecting a surface or limit. The action is seen as applied to a surface (literal or abstract), defining its contours." Som exempel anför han bl.a. *obrezat'*

list bumagi, obrezat' kogo na pervom slove.

Flier (1975) analyserar de ryska prefixen *pro-, pere-, ob-* och *po-*. Han karakteriserar dessa prefix som en undergrupp med egenskapen "+SPANNED, which characterizes the verbal action as one spanning the periphery bounding the inceptive and terminal limits of a domain" (s. 220). Fliers indelning ser ut så här:

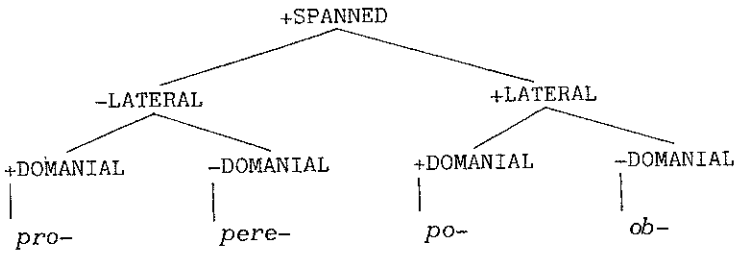

Flier (s. 220) förklarar betydelsen hos *pere-* (-LATERAL,-DOMANIAL) som "... invariant meaning which characterizes the action as proceeding from inceptive to terminal limit by figuratively leaping over the domain." Några hypobetydelser (connotations):

"/translocation/: asserted to verbs of motion in the broad sense, reveals that either the subject or object has spanned the space (domain) between the two points: *Ivan pereechal iz Moskvy v Kiev.*

...

/interval/: delimits a temporal space between two important events, which is spanned by the performance of some sort of ancillary action: *My perekurili vo vremja antrakta.*"

Om *pro-* (-LATERAL, +DOMANIAL) säger Flier (s. 221f) inledningsvis: "Like *pere-* the prefix *pro-* makes no reference to lateral limits of the domain and is therefore specified -LATERAL." Jämförelsen med *pere-* (-DOMANIAL) fortsätter: "... because of this feature (d.v.s. +DOMANIAL - mitt inskott, B.S.) many of the meaning types associated with *pro-* connote "thoroughness", "depth", "importance", "penetration" and so on". Som exempel anför han bl.a. *prolomit' stenu, provarit' mjaso, proechat' desjat' kilometrov.*

Jag använder i min analys liknande resonemang som strukturalisterna Flier och Gallant även om min analys ligger på en betydligt konkretare nivå. Jag drar inte heller parallellerna mellan de konkreta och de övriga betydelserna lika långt som de gör. Min klassifikation av de

spatiala betydelserna omfattar således inte den modifierande prefigeringen och diverse abstrakta betydelser, i synnerhet hos prefixen O- och PO-.

3.2 Saklägets element och deras återgivning i den språkliga ytstrukturen som prefix

För enkelhetens skull låter jag beskrivningen endast omfatta perfektiva verb. Kopečný (1962, s. 97) konstaterar: "Přidání předpony vede vždy k vytvoření dokonavého slovesa nebo dokonavého tvaru." Att det finns prefigerade verb som av semantiska eller morfologiska skäl är ipf tantum är en annan historia. I dessa verb uttrycker prefixen visserligen för det mesta samma spatiala förhållande men beskrivningen skulle bli omständligare om den skulle innefatta dessa verb. Verbet i *vypadat dobře* 'se bra ut' (= ipf tantum) har exempelvis ingenting med verbet *padat* 'falla' att göra. Därför betraktar Kopečný *vypadat* inte som prefigerat verb även om prefixet kan, bildligt talat, sägas ha samma betydelse som i t.ex. *vyhodit,* d.v.s. 'ut'.

Låt oss anta att det finns ett spatialt sakläge oberoende av den språkliga strukturen. Det spatiala sakläget består av olika ting: saker, spatiala punkter, relationer, händelser, tillstånd o.s.v., som jag här kallar saklägets element. Dessa element uttrycks antingen explicit i den morfologiska ytstrukturen eller implicit genom att den språkliga kontexten förutsätter att dessa element finns på plats.

Jag slog fast i början att prefixen primärt uttrycker spatiala relationer. Det innebär att varje gång en språkbrukare (språkbärare) väljer att använda ett verbalt prefix ställer han predikatet i relation till en punkt, referenspunkt i rum eller tid. (Jag har valt att i det här sammanhanget sätta likhetstecken mellan spatiala och temporala relationer.)

För att beskriva de olika relationer som ett prefix kan uttrycka i ett spatialt sakläge har jag valt att använda fyra element. (För att vara noga så kunde man beteckna händelsen som ett komplex av element, men den distinktionen är onödig att upprätthålla i min studie eftersom jag hela tiden avser endast det element av hela komplexet som skapar den spatiala relationen till de övriga uppräknade elementen.)

1 En utgångspunkt eller utgångssituation, *p*.
2 En slutpunkt eller slutsituation, *q*.
3 En händelse i tid och rum, *H*.
4 En referenspunkt eller referenssituation, *r*. (Referenspunkten kan vara ett objekt i bemärkelsen (fysiskt) före-

mål, inbegripet ämne och levande väsen.)

I sin mest konkreta bemärkelse är punkterna *p*, *q*, och *r* spatiala punkter och *H* en händelse som går från *p* till *q*, t.ex. *Švejka vyhodili z bláznice* 'Svejk blev utkastad från dårhuset'. Här sammanfaller *p* med *r* inne på dårhuset, *q* kan ses som utanför dårhuset i största allmänhet och *H* är själva utkastningen genom portarna. För att kunna beskriva andra exempel på samma sätt måste vi anta en bred tolkning av de spatiala elementen.

Temporala relationer hör till en abstraktare nivå än de spatiala men uttrycks av samma prefix och kan betraktas som metaforiska derivat till de spatiala relationerna.

Begreppet "lokalistiska" relationer har använts för att omfatta både spatiala och temporala relationer. I fortsättningen använder jag dock endast termen "spatiala" relationer. Av kontexten framgår om jag använder begreppet i den trängre eller den vidare bemärkelsen.

Nu är det emellertid så att alla händelser inte innebär en spatial riktning eller rörelse medan alla händelser äger rum i tid. Därför kan vi tala om prefigerade verb av två slag: 1) Spatiala (och temporala): *vylezli na kopec* 'de klättrade upp på kullen', *přeřezat kmen* 'såga itu stammen'. Prefixet uttrycker den spatiala relationen 'upp' och 'itu' och inte den temporala relationen. 2) Enbart temporala: *ovoce přezrálo* 'frukten blev övermogen'. Prefixet uttrycker här en temporal relation så att den kan liknas vid en spatial relation. *H* är mognandet av frukten, *p* den situation att den var omogen, *r* den situation då frukten skulle ha blivit lagom mogen och *q* den situation att den var övermogen. Prefixet PŘE- uttrycker att mognandet har överskridit en lämplig tidsgräns.

Både vid den spatiala och den temporala prefigeringen kan punkterna *p* och *q* tolkas som de situationer som rådde före, respektive efter händelsen *H*. Den enda skillnaden är att i det förra exemplet uttrycker prefixet den spatiala relationen och i det sista exemplet den temporala.

De spatiala (lokalistiska) punkterna *p*, *q* och *r* kan alltid förutsättas och de kan nästan alltid uttryckas. I den språkliga kontexten kan de ha högst skiftande syntaktisk form.

Referenspunkten *r* är exempelvis implicit i *ovoce přezrálo* ; den uttrycks explicit som syntaktiskt subjekt i *hrob porostl travou* 'graven blev igenvuxen med gräs', som objekt i *podepsat dopis* 'underteckna brevet' eller som prepositionsfras i *přejít přes most*. Våra spatiala punkter kan även vara representerade i själva verbstammen som i *odstranit* 'avlägsna' vilket betyder ungefär det samma

som att 'lägga åt sidan', *dát do strany*. Prefixet OD- uttrycker en riktning från utgångspunkten *p* (*p* = *r*) medan verbstammen (*strana*) benämner händelsens slutpunkt */q/*. Ett annat exempel är *vylodit* 'landsätta (ur en båt /= loď/)', där verbstammen benämner händelsens utgångspunkt (*loď* = *p* = *r*) medan den svenska motsvarigheten i stället grundar sig på uttrycket för *q* (land).

I de fall *p*, *q* och *r* inte är explicit uttryckta i texten kan man genom tillägg uttrycka dem även om det stilistiskt kan bli mindre lyckat. Till exempel kan vi lägga *na ulici* /=*q*/ till satsen *Švejka vyhodili z bláznice* (*r*=*p*). *Pavel přešel Karlův most* /*r*/ *z Malé strany* /*p*/ *do Starého města* /*q*/ 'Pavel gick över Karlsbron från Lillsidan till Gamla stan'. Att uttrycka *p* och *q* i satsen *Pavel obešel překážku* 'Pavel gick runt hindret' kan bli knepigare även om vi föstår att *p* och *q* måste ligga på var sin sida om hindret.

Vid flertalet prefix är förhållandet mellan *p*, *q* och *r* relativt enkelt att inse. Vid de mer abstrakta prefixen är man dock tvungen att tillgripa en abstraktare tolkning av *p*, *q* och *r*. Prefixet PO-, till exempel, uttrycker en rörelse i olika riktningar eller obestämd riktning över en yta, ofta med gradvis täckning av ytan som följd. Eftersom rörelsens riktning inte är bestämd kan *p* och *q* såsom händelsens utgångs- och slutpunkter inte heller alltid direkt utpekas. I *popsat tabuli* 'fylla tavlan med skrift kan man föreställa sig *p* som den punkt där skrivandet börjar och *q* som den punkt där skrivandet slutar. Hur som helst så denoterar prefixet en rörelse över och täckning av tavlan /*r*/. I satsen *hrob porostl travou* 'graven blev igenvuxen med gräs' framtonar betydelsen 'täcka' starkare på bekostnad av betydelsen 'rörelse fram och tillbaka'. När det semantiska draget 'riktning' på så vis försvinner ur betydelsen får man acceptera att *p* och *q* inte är spatialt definierbara. Annars fick man postulera att det funnits ett grässtrå /*p*/ och ett annat grässtrå /*q*/ som markerade händelsens början och slut. Här får man i stället betrakta *p* och *q* som tidpunkter eller situationer som rådde före respektive efter händelsen. Referenspunkten är däremot klart definierbar spatialt som graven eller dess yta.

3.3 Klassifikation av de lexikaliska/spatiala betydelserna

Eftersom jag har valt att ställa prefixens betydelse i centrum antar jag att alla de element i det spatiala sakläget, som nämndes i 3.2, måste vara representerade på ett eller annat sätt i prefixens betydelse. Jag bortser här från det faktum att andra konstituenter i texten eventuellt representerar och beskriver dessa element. Som regel är det endast beroende på satsens tema-rema-struktur om saklägets element explicit representeras i kontexten och i vilken ordning.

Prefixens spatiala betydelser har jag delat in i tre huvudklasser och dessa i ytterligare klasser och underklasser. Prefixen uttrycker alltid riktning av något slag i relation till *r*: 'till', 'från', 'genom', 'runt om', 'på', 'under', 'över' o.s.v. Dessutom kan prefixet ge information om *r*:s beskaffenhet och natur, exempelvis om den är en yta: *po mazat* 'breda på', en gräns som passeras: *ovoce přezrálo*, en punkt där en mängd av något finns samlad: *rozdat dětem bonbóny* 'dela ut karameller till barnen' o.s.v.

Jag har vid klassifikationen använt två indelningsgrunder.

A. Den första indelningsgrunden är referenspunktens /*r*:s/ läge i förhållande till händelsen *pHq*.

Enligt den delar jag prefixens betydelser i tre överklasser.

1.1 *R* sammanfaller med antingen *p* eller *q*.
1.2 *R* ligger mellan *p* och *q* och passeras eller korsas av *H*.
1.3 *R* ligger utanför *pHq*.

B. Den andra indelningsgrunden är händelsens riktning eller typ av rörelse. Det finns tre fundamentalt olika rörelsetyper som visas på följande skiss:

a) Rätlinjig rörelse, b) krökt rörelse, c) obestämd rörelse.

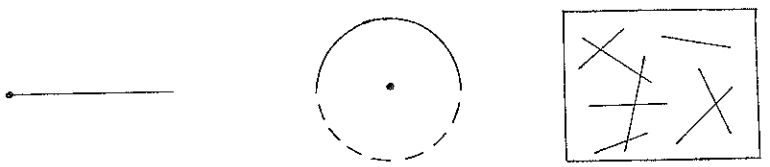

På skissen markeras referenspunkten vid de två första typerna med en punkt (•), men vid den sista typen är re-

ferenspunkten en yta som rörelsen äger rum på och markeras därför som en fyrkant (□).

Inom de två första överklasserna (1.1 och 1.2) förekommer endast rörelsetyp a) medan den tredje överklassen (1.3) delas i tre klasser beroende på rörelsetyp. Vidare delas klasserna i underklasser genom en närmare specifikation av det spatiala förhållandet mellan *r* och *Hq*. Denna specifikation är olika för olika klasser.

Låt oss återvända till den första överklassen. Den karakteriseras av att *r* sammanfaller med *p* eller *q* och att rörelsen är rätlinjig. Till denna överklass hör tretton prefix varav några figurerar inom 2-3 underklasser. Hit hör de absolut mest fundamentala spatiala relationerna 'från' och 'till' (ablativ/allativ) som återkommer som bibetydelse även vid andra prefix. Jag delar därför denna överklass i två klasser:

1.1.1: *R* sammanfaller med *p* (ablativ betydelse).
1.1.2: *R* sammanfaller med *q* (allativ betydelse).

Dessa relationer uttrycks utan närmare specifikation av prefixen OD- och PŘI-. Andra prefix har bibetydelser av olika slag som specificerar den grundläggande relationen 'från' (eller 'till') närmare. För dessa betydelser har jag tre respektive två underklasser inom vardera klassen. De ospecificerade betydelserna hamnar under 1.1.1 repsektive 1.1.2. De specifikationer som jag låter vara klassindelande är följande:

1. En riktning vs. flera riktningar. Den ospecificerade rörelsen går i en riktning från *r* eller närmar sig *r* från ett håll. Prefixen ROZ-/S- markerar att rörelsen går i två eller flera riktningar. Underklasserna 1.1.1.1 och 1.1.2.1.
2. Förhållandet mellan rörelsens utgångspunkt/slutpunkt (*p*/ *q*) kan vara av två slag. Det ospecificerade förhållandet innebär endast att *r* sammanfaller med *p* eller *q* . Det specificerade förhållandet innebär att *p* /*q* ligger inne i *r*. Detta uttrycks med prefixen VY-/V-, ZA-. Underklasserna 1.1.1.2 och 1.1.2.2.
3. Horisontal vs. vertikal rörelse. Horisontal rörelse är den som är den naturligaste och därför är den också ospecificerad. En rörelse i vertikalled uttrycks av prefixen VZ-, VY- och S-. Alla tre har ablativ betydelse. Motsatsförhållandet mellan dem gäller endast riktning, VZ- och VY- betecknar 'upp' medan S- betecknar 'ned'. Underklass 1.1.1.3.

Nedanstående skisser visar ovannämnda tre specifikationer av relationen 'från'/'till'.

0. Ospecificerad rörelse 'från'/'till' 1.1.1: OD- 1.1.2: PŘI-	1. Rörelse i två eller flera riktningar 1.1.1.1: ROZ- 1.1.2.1: S-	2. *p/q* ligger inne i *r* 1.1.1.2: VY- 1.1.2.1: V-, ZA-	3. Rörelse i vertikalled 1.1.1.3: VZ-,VY-;S-
		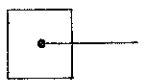	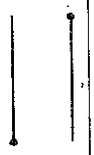

Övriga prefix inom överklass 1.1 specificerar den grundläggande betydelsen på flera sätt, men dessa bibetydelser är mer abstrakta än de som ovan har tagits upp och förekommer inte symmetriskt både inom 1.1.1 och 1.1.2. Därför ger de inte anledning till ytterligare klassindelning utan klassificeras tillsammans med de ospecificerade under 1.1.1 respektive 1.1.2. Som exempel kan nämnas att DO- har bibetydelsen 'slutligen uppnå ett mål'. DO- uttrycker i vissa fall implicit att en handling tidigare har påbörjats och att det endast är fråga om den sista etappen. NA- uttrycker implicit att *r* har egenskapen av en yta, samma gäller PO-. U- i ablativ betydelse uttrycker inte endast en rörelse 'från' *r* utan betonar betydelsekomponenten 'bort'. Prefixen ZA- och Z- har också bibetydelser av olika slag som jag kommer till under de enskilda prefixen i nästa avsnitt.

Den andra överklassen (1.2) innehåller endast två prefix, PRO- och PŘE-. De uttrycker båda att *H* passerar *r* eller korsar den. De är ibland nära nog synonyma men de skiljer sig i att PRO- snarare uttrycker 'passera genom' medan PŘE- snarare uttrycker 'passera förbi'. Deras betydelser delar jag in i fem underklasser beroende på *r*:s natur och förhållandet till *pHq*. Denna indelning behöver inte förklaras här utöver det som framkommer i det sjätte avsnittet.

Den tredje överklassen (1.3) delar jag in i tre klasser beroende på rörelsetyp. De fyra prefixen i den första klassen (1.3.1) bildar en väl sammanhållen grupp med det gemensamt att uttrycka en rätlinjig rörelse och dessutom ange *Hq*:s läge i förhållande till *r*, d.v.s. 'över',

'under', 'före' och 'bakom'. De används även för att beteckna rörelse, i synnerhet ZA- 'bakom' som har en rad olika betydelser.

Den andra klassen (1.3.2) består endast av prefixen O- och OB- som uttrycker en krökt rörelse runt *r*. Denna betydelse har fyra varianter som tas upp under O-/OB- i det sjunde avsnittet.

Den tredje klassen (1.3.3) består av två prefix, PO- och ZA-. Rörelsen, som prefixet uttrycker, är obestämt riktad fram och tillbaka över en yta och innebär ofta en (gradvis) täckning av ytan som också är rörelsens referenspunkt (se skissen ovan). I vissa sammanhang framhävs betydelsen 'täcka' eller 'fylla' på bekostnad av betydelsen 'rörelse fram och tillbaka'. Såsom jag har påpekat tidigare kan man i sådana fall snarare tolka händelsens *p* och *q* som situationer än punkter i spatial bemärkelse.

I prefixens betydelse ingår också f o k u s . Samtidigt som prefixen denoterar relationen mellan å ena sidan händelsen och dess resultat */Hq/* och å andra sidan referenspunkten */r/*, är vår uppmärksamhet /fokus/ riktad mot dessa två konstituenter i relationen. I satsen *Pavel přešel most /r/* 'Pavel gick över bron' är fokus riktad mot bron och den händelse att Pavel gick över den. Låt oss titta också på exemplet *přemístit továrnu na venkov /q/* (*z města /p/*)'flytta fabriken ut på landet (från staden)'. Prefixet PŘE- uttrycker att händelsen passerar *r* från *p* till *q* i båda exemplen. I det förra exemplet spelar referenspunkten /bron/ en central roll. I det senare exemplet är *r* fullständigt irrelevant och kan inte ens uttryckas i kontexten på ett naturligt sätt. Vi kan dock påstå att prefixet f ö r u t s ä t t e r en sträcka mellan *p* och *q* och u t t r y c k e r en händelse som passerar denna sträcka men fokus är riktad på *p* och *Hq* och inte på *r*. (Denna lösning är enklare än om vi skulle postulera att PŘE- i denna betydelse hade två referenspunkter.)

Prefixet PŘE- i tjeckiskan motsvaras av två prefix i ryskan, *pere-* och *pre-*. Enligt Soudakoff (1975) illustrerar deras betydelseskillnad vilken roll fokus spelar i prefixens betydelse. Hon påpekar att det som förenar dessa två prefix och skiljer dem betydelsemässigt från alla övriga prefix är att adressaten måste vara medveten om två situationer, en gammal ("old", "pre-existing") och en ny: *zakričat'* vs. *perekričat'* där *za-* skapar en ny (skrik)situation utav ingenting (d.v.s. tystnad) medan *pere-* anger att en före detta skriksituation ("pre-existing") är övertrumfad av en ny skriksituation. Ett annat

illustrerande exempel på detta är *pretvorit'* vs. *sotvorit'*.

Soudakoff (1975, s.230) skriver: "The feature which distinguishes *pere-* from *pre-* is the focus or lack of focus on more than one situation." *Pre-* fokuserar endast på den nya situationen: *prevratit' vodu v par* medan *pere-* fokuserar på båda, den nya och den gamla situationen: *perepisat' pis'mo*.

Man kan jämföra Soudakoffs exempel med mitt favoritexempel *ovoce přezrálo* (*r* är en bestämd tidpunkt, fokus ligger på *r* och på händelsen och dess resultat */Hq/*) och *předělat plán* 'göra om planen' (*r* är en vag föreställning om en förutsägbar intervall, fokus ligger på de två planerna, den nya och den gamla planen, *q* och *p*).

Det prefix som står PŘE- betydelsemässigt närmast är PRO-. Det uppvisar i några exempel liknande undantag från den allmänna regeln om fokus på *r*, exempelvis *prodat*. Vidare undantag från denna regel förekommer vid prefixet O- som dock har ett något annorlunda förhållande till *r* än PŘE- och PRO-. Se närmare under dessa prefix i det sjunde avsnittet.

I ett spatialt sakläge finns det ytterligare en punkt som måste nämnas, nämligen betraktelsepunkten */b/*. Det beror givetvis på *b*:s läge om man väljer att beskriva ett givet sakförhållande med 'framför' /PŘED-/ eller 'bakom' /ZA-/, medan *b*:s läge är irrelevant i andra sammanhang såsom i *Švejka vyhodili z bláznice*. Allmänt kan sägas att prefixen inte uttrycker någon relation till *b* utom vid prefixet ZA-. Vad gäller prefixet PŘED- så har det endast en konkret betydelse som kan beskrivas som händelsens relation till *r* utan hänsyn till *b*. ZA- har däremot flera olika betydelser av vilka några inte kan beskrivas utan hänsyn till *b*. Därför räknar jag med att *r* i några fall måste sammanfalla med *b*. Till detta kommer jag i det sjunde avsnittet under ZA-.

4 DEN MODIFIERANDE PREFIGERINGEN ALIAS AKTIONSARTERNA

4.1 Begreppet aktionsart

Sigurd Agrell (1908) var den förste som föreslog begreppet aktionsart i den betydelse som numera är allmänt accepterad (på tjeckiska: "spůsob slovesného děje", på ryska: "sposob glagol'nogo dejstvija"). Agrell, som arbetade med polskt material, föreslog en treindelning av prefixets effekt på det enkla verbets betydelse (1908, ss. 1-2):

1) Prefixet ger verbet en helt ny betydelse: *rozbić* 'slå sönder'.

2) Prefixet ger inte verbet någon ny betydelse.
   a) Prefixet påverkar endast aspekten, markerar att verbhandlingen är fullbordad, men inte på vilket sätt: *spytać* 'fråga', *skończyć* 'sluta'.
   b) Prefixet bestämmer närmare på vilket sätt handlingen utförs, påverkar inte allena aspekten utan anger även en bestämd aktionsart: *ukończyć* 'slutföra' (enligt Agrells terminologi "durativ aktionsart").

Jag nämnde redan i 2.4 att problemet har varit att avgränsa kategori 2 b) ovan på ett enhetligt sätt, dels från den rent grammatiska, dels från den lexikaliska prefigeringen. De forskare (Isačenko, Maslov m.fl.) som har velat kalla all prefigering utom den klart lexikaliska för aktionsarter, har gjort detaljerade studier i aktionsarternas semantik. Däremot har forskare såsom Kopečný och Poldauf, som inte gör aktionsarter till någon väldefinierad undergrupp utan drar gränslinjen mellan å ena sidan lexikalisk prefigering och å den andra sidan grammatisk prefigering, ägnat större uppmärksamhet åt prefixens roll i olika varianter av grammatisk prefigering.

En relativt sansad syntes av ovannämnda ståndpunkter utför Avilova (1976). Hon accepterar en treindelning av den verbala prefigeringen på rent semantiska grunder och förenar Isačenkos (1962) grundliga beskrivning av aktionsarter med Kopečnýs (1962) och Poldaufs (1943, 1954) grundliga beskrivningar av grammatisk prefigering.

Problemen kring aktionsarternas klassifikation tycks inte vara enhetligt lösta rent teoretiskt på ett sådant sätt som tillfredsställer alla slaviska språk. Avilova (1976, s. 259) anser visserligen avgränsningsproblemet gentemot övriga semantiska kategorier vara löst, men diskussionen fortsätter. Thelin (1980) talar alltid om de "så kallade aktionsarterna" och Wróbel (1979, s. 84) påstår att termen allmänt sett är meningslös.

Vad gäller tjeckiskan finns mig veterligen ingen klassifikation av aktionsarter utom i Šmilauers arbete från 1971 och det är endast en schematisk översikt.

4.2 En jämförelse mellan Isačenkos och Avilovas klassifikationer av aktionsarterna

Isačenko (1962, s. 385ff) räknar upp och beskriver 24 olika aktionsarter. Han delar upp dem i fyra överklasser: Aktionsarter med 1) fasbetydelse /1-15/, 2) kvantitativ betydelse /1-2/, 3) iterativ betydelse /1-5/, och 4) distributiv betydelse /1-2/.

Den första överklassen, fasbetydelser, delar han i fy-

ra klasser: 1.1) "ingressiva": *zakričat'*, *pobežat'*, 1.2) "evolutiva": *razkričat'sja*, 1.3) "delimitativa": *porabotat'* och 1.4) "resultativa". Den sistnämnda klassen delas i sin tur upp i 12 underklasser. Den första och största är de "egentligt resultativa": *pročitat'*. Andra underklasser är bl.a. "terminativa": *časy probili polnoč'*, "perdurativa": *perezimovat'* och "finitiva": *otužinat'*.

Avilova (1976, s. 270ff) delar sina totalt 17 aktionsarter i tre överklasser: A) "vrémennye", B) "količestvennye" och C) "special'no-rezul'tativnye". Mot Isačenkos fasbetydelser /1/ svarar hennes "vremennye" /A/. Avilova indelar "vremennye" i Aa) "načinatel'nyj sposob", Ab) "ograničitel'nyj sposob" och Ac) "finitivnyj sposob". Isačenkos "ingressiva" och "evolutiva" aktionsarter /1.1 och 1.2/ ingår i Avilovas "načinatel'nyj sposob" /Aa/.

Isačenkos "resultativa" aktionsarter /1.4/ hamnar på olika ställen i Avilovas klassifikation. Den största enskilda underklassen, de "egentligt resultativa", betraktar hon som rena aspektpar. "Resultativt-terminativa" och "resultativt-perdurativa" exempel hos Isačenko klassificerar Avilova som "ograničitel'nyj sposob" /Ab/. Övriga resultativa hos Isačenko kommer under Avilovas "special-resultativa". Bland dem finns t.ex. "exhaustiva": *ubegat'sja* 'springa sig trött, springa sig till döds', "saturativa": *nakričat'sja* 'skrika så att man själv fått nog', och "totala": *ukusat'* 'täcka med bett överallt' (om insekter). Liknande exempel ger Avilova beteckningen "resultativt-intensiva".

Isačenko delar in "kvantitativa" aktionsarter /2/ i "attenuativa" (liten grad): *poobsochnut'* 'torka så småningom, långsamt', *privstat'* 'resa sig lite grand' och "semelfaktiva" (engångshändelse): *dochnut'* 'dra ett andetag', *schodit' v skolu* 'gå till skolan en gång fram och tillbaka'. Avilova analyserar "kvantitativa" på liknande sätt under rubriken "količestvennye" /B/. Under den rubriken tar hon också "iterativa" (Isačenkos överklass 3). Iterativa bildas genom suffigering och behandlas därför inte här.

Isačenkos "distributiva" /4/ motsvaras av Avilovas "resultativt-distributiva", en underklass till "special-resultativa" /C/.

4.3 Kommentarer till min klassifikation av aktionsarterna

Enligt mitt sätt att resonera i referens-, utgångs- och slutpunkter skulle åtminstone de aktionsarter som har fasbetydelse kunna klassificeras som abstrakta temporala de-

rivat till de spatiala betydelserna. Jämför också det som Flier (1975, s. 219) skriver om prefixens betydelser: "Verbal prefixes, like prepositions, ultimately make reference to abstract delimitation, dimension and direction, eliciting metaphorical interpretations of these notions in nonspatial universes." Vid ett närmare studium av prefigerade verb kommer man dock inte ifrån att prefixens betydelser i viss mån har "sprungit ifrån" det spatiala ursprunget, exempelvis tj. *ozvat se* 'ta till orda'.

Att jag, på detta stadium, väljer att klassificera aktionsartsbetydelser för sig beror på två förhållanden:
a) Man kan bena ut vissa fundamentala betydelser bland de så kallade aktionsarterna, såsom det att de markerar händelsens fas, grad eller distributivitet, betydelser som är väsentligt skilda från spatiala betydelser.
b) En bestämd aktionsart uttrycks med hjälp av bestämda prefix som spatialt kan ha diametralt motsatta betydelser. Ingressivitet denoteras t.ex. av prefixen NA- och VY- i *nakousnout* '(börja) bita i', *pes vybafl* 'hunden började skälla'. Enligt mitt sätt att resonera uttrycker NA- och VY- spatialt en rörelse 'mot' respektive 'från' sin referenspunkt vilket utesluter att en bestämd spatial betydelse kan ligga till grund för aktionsarten ingressivitet.

Aktionsarter som betecknar handlingens grad kan näppeligen tänkas ha någon spatial betydelse i botten (se dock ZA- i avsnitt 7).

Jag har valt att ta upp aktionsarter med fas-betydelse och dela in dem enligt samma riktlinjer som Avilova, d.v.s. i "ingressiva", "delimitativa" och "resultativa". Isačenkos "resultativt-perdurativa" (*pro-, pere-*), som Avilova klassificerar som "ograničitel'nyj sposob", för jag till den spatiala prefigeringen på grund av den entydiga likheten med spatiala betydelser hos dessa prefix: *perezimovat', prožit' (vsju žizn')* ("resultativ-perdurativ" aktionsart enligt Isačenko 1962, s.394), men *perejti, propustit'* (spatial betydelse).

Med "resultativa" avser jag exempel som betecknar handlingens avslutning eller upphörande i tiden med eller utan resultat: *vystudovat školu* 'avsluta sina studier', *hodiny odbily* 'klockan slog (färdigt)', *dokouřit doutník* 'röka upp cigarren'.

De aktionsarter som jag väljer att samla under "händelsens grad" är dels sådana exempel som Avilova för till "special-resultativa" (hög grad, intensitet, kumulativitet), dels exempel motsvarande Avilovas "smjagčitel'nyj" ("diminutiva") (= Isačenkos "attenuativa").

För sig står klassen "distributiva", motsvarande Isa-

čenkos klass med samma namn. Motsvarande klass hos Avilova är en undergrupp till de "special-resultativa".

Med hänsyn till att det inte finns någon genomarbetad modell för aktionsarter i tjeckiskan har jag valt ut och grupperat dem dels enligt Isačenkos och Avilovas arbeten på ryskt material, dels enligt min egen uppfattning om vad som borde kunna rymmas i en studie som enbart tar hänsyn till prefixsemantik. Isačenko och Avilova behandlar också suffix och kombinationer med prefix och suffix, vilket jag i möjligaste mån har undvikit.

Följande skiss visar i grova drag förhållandet mellan Isačenkos, Avilovas och min klassifikation av aktionsarter. Siffrorna står för antal undergrupper.

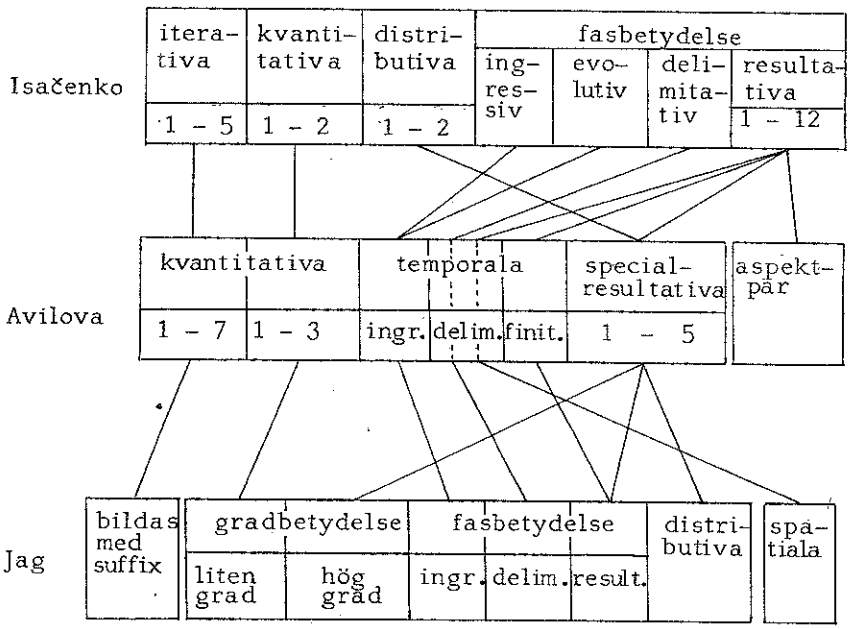

5.1 Poldaufs "inbegripande" prefigering

Hur skall man kunna veta med vilka prefix det går att bilda ren pf aspekt till ett givet ipf verb? Denna fråga har sysselsatt många. I Tjeckoslovakien har Poldauf (1943, 1954 a, b) skrivit banbrytande artiklar om problemet och efter hans modell har Kopečný (1962) resonerat. I Sovjetunionen har främst Tichonov talat för prefixens enbart perfektiviserande funktion (Tichonov 1963. Ytterligare arbeten av Tichonov om enskilda prefix i ryskan tas upp i Avilovas bibliografi (1976)).

Poldauf delar den rent aspektuella prefigeringen i två kategorier, dels den inbegripande (förslagsvis på svenska även "subordinerande", tj.: "subsumpční" eller "řadící"), dels den semantiskt "rena" perfektiviseringen. Med termen "subsumpční prefixace" avser Poldauf att prefixet inbegriper i sin betydelse något av verbets semantiska drag. Det tillägger verbstammen ingen ny betydelse utan preciserar och eventuellt fokuserar på en betydelse som är inherent i det enkla verbet. Med sin term avser Poldauf också att olika verb som prefigeras med samma prefix inbegrips eller ordnas i grupper som partiella synonymer med en gemensam nämnare i sin betydelse, nämligen prefixets betydelse.

Det semantiska innehållet i ROZ- överensstämmer med betydelsen 'sönder' i verbet *dělit* 'dela'. Därför är dess perfektiva motsvarighet *rozdělit*. På samma sätt överensstämmer prefixet PŘI- med verbet *blížit se* 'närma sig' vilket ger pf *přiblížit se* (om den sekundära ipf formen *přibližovat se* se 2.4). På samma sätt är *přivítat* (*někoho k nám*) 'bjuda (någon) välkommen (till oss)' pf aspekt till *vítat*. Prefixet PŘE- inbegriper uppfattningen 'genom', 'från början till slut' som ingår i verbbetydelsen *přečíst*, pf till *číst* 'läsa'.

Verb som perfektiviseras med samma prefix måste innehålla en gemensam semantisk komponent, de kan sägas vara partiellt synonyma. T.ex. *napsat* 'skriva', *načrtat* 'skissa', *nakreslit* 'rita', *namalovat* 'måla' har den gemensamma nämnaren 'på ngt ', därför NA-. Andra verb har genom analogi perfektiviserats med samma prefix, såsom *naklepat* (*na stroji*) 'hamra på en maskin' och *nadiktovat* 'diktera' som säkert är analoga till *napsat* snarare än självständiga inbegripande prefigeringar (Kopečný 1962, s. 92).

Ett ipf verb är, som tidigare nämnts, polysemiskt, dess betydelse kan realiseras i olika hypobetydelser eller

kontextuella varianter. Prefigering av ett ipf verb preciserar dess betydelse, väljer ut och understryker en av verbets många semantiska komponenter. Prefigeringen utesluter därför en del av verbets kontextuella betydelsemöjligheter, d.v.s. den prefigerade formen är aspektpartner endast till en del av verbets betydelser, medan pf aspekt till de andra betydelserna bildas med hjälp av andra prefix. Verbet *tisknout* 'trycka' har t.ex. följande pf motsvarigheter: *stisknout knoflík* (på en knapp), *otisknout článek* (en artikel), *vytisknout knihu* (en bok).

Prefixet VY- har betydelsen 'ut ur (ngt)'. Dess betydelse är så starkt förknippad med referenspunktens egenskap av att vara en plats, instängd av, låt oss säga, fyra väggar, att verbet */malovat/* är *vymalovat* i pf om man målar ett rum medan pf annars är *namalovat* , d.v.s. då man målar en vägg eller en tavla. Verbet för 'tapetsera' */čalounit /* har en pf motsvarighet i *vyčalounit* , förmodligen därför att man ju bara tapetserar inomhus.

5.2 Poldaufs "rena" perfektivisering

Den andra kategorin inom grammatisk prefigering är den "rena" perfektiviseringen enligt Poldauf (1954b). Prefixen har ingen betydelse gemensam med verbstammen. De mindre konkreta prefixen har en bättre förutsättning för en bred rent aspektuell användning. I synnerhet uppträder prefixen PO-, U-, Z- och O- ofta utan någon egen betydelse som enbart perfektiviserande: *pochválit* 'berömma', *učinit* 'göra', *zezelenat* 'bli grön', *ochutnat* 'smaka'.

Ju konkretare prefixet är, desto fastare är det knutet till de enbart spatiala betydelserna, såsom de mest konkreta prefixen PŘED-, NAD-, POD- och V-, vilka sällan eller aldrig används rent aspektuellt.

Det kan vara problematiskt att dra en skarp gräns mellan dessa två kategorier av grammatisk prefigering, då prefixets betydelse döljer sig bakom analogi med andra verb där den tydligt ingår i verbets betydelse, såsom det tidigare nämnda exemplet *nadiktovat,* analogi till *napsat.* Exemplet *vyprat,* som diskuterades i 2.2, kan i modern tjeckiska betraktas som semantiskt "ren" perfektivisering även om det går att argumentera etymologiskt för en inbegripande prefigering.

Det finns knappast två handböcker som överensstämmer med varandra när det gäller att bestämma vilka prefigerade pf verb som står i aspektkorrelation till ett bestämt ipf verb. I föreliggande studie följer jag för det mesta Poldaufs tjeckisk-engelska ordbok (1965) som är rätt fri-

kostig på prefigerade aspektpartner. Jag har dock i viss mån tagit hänsyn till den enspråkiga tjeckiska ordboken (SSČ) från 1978 som är betydligt återhållsammare i detta avseende.

5.3 Valens

För att kunna betrakta två verb som aspektpar måste deras syntaktiska valens vara densamma. Verben *ukrást (něco od někoho)* 'stjäla (ngt från ngn)' och *okrást (někoho o něco)* 'bestjäla (ngn på ngt)' betecknar i princip samma sak, medan endast *ukrást* är pf aspektpartner till *krást* som har samma valens. Avsaknad av sekundär ipf är ett dåligt kriterium för att bevisa grammatisk prefigering, åtminstone för tjeckiskans del, såsom diskuterades i 2.4. Till *okrást* bildas på vanligt sätt *okrádat* medan det enligt kriteriet om förekomst av sekundär ipf inte bör finnas någon anledning att bilda en sekundär ipf till *ukrást*. Ändå finns den i uttrycket *ukrádam ti čas?* 'tar (stjäl) jag din tid?'

5.4 Futurumbetydelse

Prefixet PO- har i tjeckiskan den märkliga egenskapen att bilda futurum till enkelriktade rörelseverb: *ponesu = budu nést*. PO- har givetvis ingen futurumbetydelse med infinita och preteritumformer. Verbet *pojít* har betydelsen 'dö' (om djur): *kráva pošla*. PO- *+jít* i futurumbetydelse får formen *půjdu, půjdeš... = budu jít, budeš jít...*

6 ÖVERSIKT ÖVER KLASSIFIKATIONEN AV PREFIXENS BETYDELSER

I följande översikt är alla de betydelser samlade som ligger till grund för beskrivningen av de olika prefixen i det sjunde avsnittet. Ytterligare indelningar i betydelsevarianter tas upp under respektive prefix i det sjunde avsnittet.

1 Lexikalisk/spatial prefigering.

1.1 *R* sammanfaller antingen med *p* eller *q*. Rörelsen är rätlinjig.

1.1.1 *R* sammanfaller med *p*, prefixet uttrycker riktning 'från' *r*, betydelsen är ablativ: *odeslat, uprchnout, zout (si) boty, zahnat psa, poslat.*

1.1.1.1 Prefixet uttrycker en rörelse i två eller flera riktningar från samma utgångspunkt: *rozhlasit, rozepnout plášť.*

1.1.1.2 Prefixet uttrycker att *p* ligger inne i *r*: *vyhodit ven.*

1.1.1.3 Prefixet uttrycker en rörelse i vertikalled: *vztyčit ruku, vyletět nahoru; spustit dolů.*

1.1.2 *R* sammanfaller med *q*, prefixet uttrycker riktning 'mot' *r*, betydelsen är allativ: *přistoupit, uchýlit se k konci, donést, narazit, zamknout.*

1.1.2.1 Prefixet uttrycker en rörelse från två eller flera håll mot samma slutpunkt: *shánět dobytek.*

1.1.2.2 Prefixet uttrycker att *q* ligger inne i *r*: *vložit, umístit dítě do školy, zastrčit do kapsy, naplnit něco něčím.*

1.2 *R* ligger mellan *p* och *q* och passeras eller korsas av *H*. Prefixet uttrycker implicit en rätlinjig rörelse i en riktning.

1.2.1 *H* påverkar vare sig det fasta objektet */r/* eller det rörliga objektet: *projet chodbou, přejít most.*

1.2.2 Händelsen resulterar i en öppning eller en sönderdelning av det fasta objektet */r/*: *prokopat tunel, přeřezat kmen.*

1.2.3 Händelsen passerar en implicit barriär eller gräns */r/* för att något skall bli synligt eller känt */q/*: *vlasy prošedivěli, pronést řeč.*

1.2.4 Prefixet uttrycker en förlängning eller fortsättning utöver en gräns */r/*: *prodloužit si sukni, ovoce přezrálo.*

1.2.5 Prefixet uttrycker en övergång från *p* till *q* som kan vara spatiala punkter eller situationer. Fokus är enbart riktad på *p* och *q* men inte på *r*, som endast är förutsatt som en intervall: *přemístit nábytek, předělat plán.*

1.3 *R* ligger utanför *pHq*.

1.3.1 Prefixet uttrycker implicit en rätlinjig rörelse. De prefix som hör till denna grupp uttrycker ofta läge: 'över', 'under', 'framför', 'bakom', men används flitigt för att uttrycka riktning: *podepsat úlohu, nadběhnout někomu přes pole, představit, zapadnout za obzor.*

1.3.2 Prefixet uttrycker en krökt rörelse *H* runt *r* som blir centrum för den krökta rörelsen: *oběhnout překážku, ohraničit, oloupat, ohlédnout se, ohnout.*

1.3.3 Prefixet uttrycker en obestämd rörelse fram och tillbaka över en yta eller område */r/* som kan medföra (gradvis) täckning av den: *popsat tabuli, hrob porostl travou, zasypat nemluvně po koupáním.*

2 Modifierande prefigering.

2.1 Prefixet har fasbetydelse.

2.1.1 Ingressiv: *načít, rozezvučet zvon, zabrat.*

2.1.2 Delimitativ: *posedět chvíli, zahrát si na housle.*

2.1.3 Resultativ: *dopsat dopis, hodiny odbily, spotřebovat, vystudovat, ztopit všechno uhlí.*

2.2 Prefixet uttrycker i vilken grad handlingen utförs.

2.2.1 Liten grad: *ochutnat, pokrčit, podnapít se, přimhouřit oko, usmažit cibulku.*

2.2.2 Hög grad eller intensitet: *udupat trávu, zamyslet se, zmlátit, vyprocházet se, sjezdit celý svět, prospat se, nasbírat jahod.*

2.3 Distributiv betydelse: *všichni posedají, splatit dluhy (po částkách).*

3 Grammatisk prefigering.

3.1 Prefixet ändrar aspekt.

3.1.1 Inbegripande prefigering, prefixet och verbet har en semantisk komponent gemensam. Alla prefix utom PŘED-, NAD- och POD- bildar pf aspektpartner på detta sätt: *napsat, změnit.*

3.1.2 Prefixet är fullständigt desemantiserat. Fullständigt desemantiserade blir endast de mest abstrakta prefixen (jfr. Kopečnýs uppställning på nästa sida): *zažádat, zlikvidovat, udělat, postavit.*

3.2 Prefixet ändrar endast tempus: *ponesu.*

7 BESKRIVNING AV DE OLIKA PREFIXENS BETYDELSER I MODERN TJECKISKA

I detta avsnitt behandlar jag prefixen i alfabetisk ordning. En annan ordning, som ofta omnämns, är Kopečnýs uppställning (1962, s.114) av prefixen efter konkrethetsgrad. Prefixens konkrethet står i omvänt förhållande till förmågan att bilda ren pf aspektpartner. De mest konkreta är PŘED-, NAD-, POD-, OD-, VZ-, OB- (betydelsemässigt tydligare än det etymologiskt samma O-). Därnäst följer DO-, ROZ-, PŘI-, PŘE-, PRO-. Följande prefix är mindre konkreta: S-, O-, VY-, NA-; vidare ZA- och Z- (utmärkande för ändring av tillstånd). De minst konkreta är U- och i synnerhet PO-.

DO-

1 Spatial prefigering

DO- är utan tvekan det vanligaste prefixet för att beteckna ett absolut slut på en handling eller ett slutligt uppnående av en referenspunkt, mål eller gräns. Betydelsen är mycket entydig.

1.1.2 Händelsens slutpunkt sammanfaller med *r* eller ligger i dess omedelbara närhet: *donést otci pivo, dojít k lesu, dohodit až tam.*

1.1.2.2 Slutpunkten ligger inne i *r* (motsats VY-): *dojít do lesa, donést do bytu, dosadit koho do továrny za ředitele.*

2 Modifierande prefigering

2.1.3 Resultativ aktionsart.
a) Prefixet förutsätter att ett arbete eller en händelse tidigare påbörjats och uttrycker att händelsen slutförs genom att det som fattas läggs till: *dodat, dopsat dopis, dokouřit cigaretu; dovřít okno, doplatit dluh; ovoce dozralo.*
b) Med refl. pron. *se* och ofta följt av substantiv i genitiv betecknar DO- uppnående av det tänkta målet genom intensiv handling: *dovolat se sestry, dojíst se buchet.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner till ipf verb mycket sällan. Dock: *donutit* (= *přinutit*), *dosvědčit.*

NA-

Detta prefix står, enligt Kopečnýs sammanställning, på gränsen till de betydelsemässigt diffusa prefixen.

1 Spatial prefigering

1.1.2 Den grundläggande betydelsen är densamma som i prepositionen *na*: 'på' och även 'genom' ett referensobjekt som ofta är en yta av något slag. Det prefigerade verbet kompletteras i konkret betydelse ofta med prepositionen *na*: *navlíct na někoho zimník, narazit na něco; nabodnout kůži* (kan jämföras med betydelsen 1.2.2 'genom').

1.1.2.2 Följt av prepositionen *do* denoterar prefixet fyllning av ngt med ngt: *naházet uhlí do kamen, nacpat do kufru; naplnit něco něčím.*

2 Modifierande prefigering

2.1.1 Ingressiv: betecknar påbörjad händelse men ej avslutad eller utförd i liten utsträckning: *nakousnout, nachýlit* (*se*), *načít.*

2.2.2 a) 'I stor eller önskad mängd eller intensitet'. Om betoningen ligger på själva benämningen av objektet, står objektet i ackusativ; om det är mängden som betonas, står objektet i genitiv (om partitiv genitiv tillsammans med olika prefix, se Šmilauer 1969, s. 205f): *nasbírat jahody* (d.v.s. inte *maliny*) - *nasbírat jahod* (i en viss mängd), *navést písek - písku; nařezat šunky, natočit piva; nabít nepřítele.*
b) Med refl. pron. *se*: 'ofta' eller 'i stor utsträckning' och samtidigt framhävs ett visst känslobetonat samband mellan subjektet och handlingen: *načekat se, naposlouchat se, nachodit se, nastěžovat se/* (*si*).

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner oftast med bibehållen egen betydelse. Tydligast i *nalepit, naladit, napsat, nafackovat;* mindre tydligt i *narodit se, naučit* (*se*).

NAD-

1 Spatial prefigering
NAD- är ett av de mest konkreta prefixen. Det har endast en primär spatial betydelse: 'över, upp' och bildar inte ren pf aspektpartner.

1.3.1 Prefixet uttrycker att *Hq* ligger ovanför *r* (motsats POD-):

a) I konkret spatial betydelse: *nadepsat úlohu, nad zvednout.*

b) I överförd betydelse: 'i för stor utsträckning, för högt': *nadcenit, nadužívat dobroty* (jfr. 1.2.1.2: *přecenit*).

c) I det horisontella planet konkurrerar NAD- med PŘED- i betydelsen 'ta en genväg och därmed gå om ngn': *nadešel mu uličkou, nadběhl mu přes pole.*

O-/OB-

1 Spatial prefigering

Tillsammans med PO- intar O-/OB- en särställning bland prefixen. De uttrycker visserligen händelsens riktning men det är inte en riktning direkt 'mot' eller 'från' *r*, utan rörelsen kretsar 'kring' *r* eller 'på' *r*.

1.3.2 Prefixets grundbetydelse är att uttrycka en krökt rörelse, eventuellt en rörelse som går i en cirkel. Denna hyperbetydelse har några olika hypobetydelser som man kan förklara med olika spatiala förhållanden mellan *H* och *r*. Betydelserna 1.3.2.1 - 1.3.2.3 utrycker alla att *H* har ett centrum i *r*, där fokus riktas på *Hq* och *r* men de skiljer sig i det som jag vill förklara med olika avstånd mellan *r* och *H*.

1.3.2.1 Prefixet uttrycker att *r* ligger i centrum. Händelsen går runt *r* eller omger den på avstånd: *oběhnout překážku, opsat kruh, obléhat město.* Denna betydelse kan i vissa fall vara synonym med 1.2.1 (PŘE-). Skillnaden ligger i att när vi säger *přeběhl překážku* implicerar vi en rätlinjig rörelse, medan vi vid *oběhl překážku* uttrycker en krökt rörelse (se skiss).

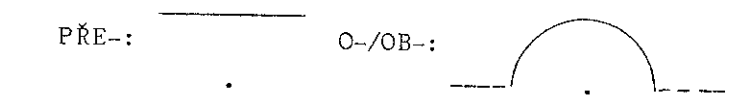

När vi säger att prefixet implicit uttrycker en rätlinjig rörelse så är det egentligen frågan om ett omarkerat ut-

tryck för rörelsen. Den kan ju ha varit krökt. Om man däremot använder O-/OB- så uttrycker man explicit att rörelsen var krökt. Den kan alltså inte ha varit rätlinjig.

1.3.2.2 Prefixet uttrycker att *H* omsluter *r* från alla håll och direkt rör dess yta. Prefixets uttryck för den nära kontakten med ytan har givit upphov till diverse bibetydelser som har med ytor att göra. Prefixet kan även referera till fullständigt platta ytor eller områden, vilket påminner om betydelsen 1.3.3 hos PO- eller ZA-.
a) Med allativ bibetydelse: *ohraničit*, o(*b*)*vázat ránu*, o(*b*)*věsit stromek cukrovím; obydlet kraj, obdělávat pole*. Denna betydelse, något mer abstrakt, ligger bakom i *ošetřit raněného, obléct* (motsats till *zvléct*).
aa) Den allativa bibetydelsen ligger till grund för betydelsen 'tillägg av egenskap' som prefixet uttrycker (produktivt) i deadjektiviska verb: *onemocnět, oněmět*, o(*b*)*živnout; oživit někoho, oněmit, oslepit, osvětlit ulici, objasnit, obveselit*.
b) Med ablativ bibetydelse: *oloupat pomeranč, obrousit sklo, okrást kupce, obřezat stromy; omést chodník*.
bb) Händelsen medför slitage: *ojet vůz* (*ojetý vůz* 'begagnad bil'). Denna betydelse är vanligare i deverbala adjektiv: *ochozený, okopaný* och betecknar att föremålets ytor är slitna eller nötta. Man säger t.ex. både om skor och Rubiks kub: *ochozené*.

1.3.2.3 Händelsen innebär en omvridning direkt i *r*: *ohlédnout se*.

1.3.2.4 Prefixet uttrycker att ett objekt, genom *H*:s påverkan, resulterar i en båge. Fokus är inte, till skillnad från tidigare nämnda betydelser, riktad på bågens centrum utan på kontrasten rät - krökt: *ohnout větev*. (Man kan givetvis förutsätta *r* som bågens centrum och till exemplet även lägga *kolem něco* 'kring något', men annars är *r* i denna betydelse mycket vagt.)

Anm.: Vidare finns det en del exempel på att prefixets semantiska komponent är rätt abstrakt eller inte urskiljbar från verbets betydelse i sin helhet: *ozvat se, ověřit si co*.

2 Modifierande prefigering

2.2.1 'I liten utsträckning': *ochutnat, omáchat, ovařit, obhroubnout, obměnit.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner med den egna betydelsen bevarad. Tydligast i *oholit, ochránit, ohřát* (= *zahřát*) *vodu; obvinit, obžalovat, obhájit;* mindre tydligt i *otázat se, oženit se.*

OD-

1 Spatial prefigering

OD- är det mest typiska prefixet för att beteckna en händelses riktning bort från utgångspunkten */p=r/*. Denna betydelse kommer till uttryck i olika varianter.

1.1.1 a) Konkret 'från, bort', både transitivt och intransitivt (motsats PŘI-): *odehnat, odeslat balík; odběhnout.*
b) 'Avlägsna eller avtäcka': *odkrýt, odestlat lože;* hit hör också en variant av OD- på -t-: *otvírat - otevřít.*
c) 'Avlägsna' ngt som uttrycks med en desubstantivisk verbstam: *odvšivit, odbarvit.*
d) Med verbstammar som betecknar sönderdelning eller isärtagning markerar OD- att det finns ett större fast objekt och ett mindre rörligt objekt som avlägsnas till skillnad från ROZ- som förutsätter ungefär lika storlekar på de olika objekten (två rörliga objekt) eller är neutralt i detta avseende: *oddělit* (den pf aspektpartnern till *dělit* är *rozdělit*), *odlomit* (= *ulomit*).
I överförd betydelse har vi ytterligare variationer:
e) Prefixet betyder att händelsen är ett svar på en förutsatt tidigare händelse: *odpovídat, odevzdat půjčenou knihu, odpracovat (si) dluh.*
f) Prefixet denoterar att den händelse som uttrycks i verbstammen annuleras: *odučit* eller *odvykat koho čemu.*

2 Modifierande prefigering

2.1.3 Resultativ aktionsart: Prefixet betecknar att händelsen avslutas men anger inte om resultat har nåtts: *hodiny odbily, studenti odstudovali.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner endast genom inbegripande

prefigering: *odstěhovat, odlišit* (= *rozlišit*) *simulanta od nemocného.*

PO-

PO- har troligen stabiliserats som prefix i slaviska språk tidigare än något annat prefix (ESSJ 1973, s. 189, Němec 1954). Både prefix och preposition är betydelsemässigt mångtydiga och diffusa, beroende på olika etymologiska ursprung. I skarvarna mellan de olika etymologiska rötterna har det fötts ytterligare betydelser, ofta svårdefinierbara. Kopečný skriver (i ESSJ 1973, s. 465) att man ofta kan påpeka sambandet mellan preposition och prefix snarare än bevisa det. Machek (1968, s. 465) anger tre etymologiska förklaringar till prefixet PO-:
1) Omfattande av ett område, verksamhet på ytan av något, distributivitet (delaktighet) m.m. Denna betydelse har både preposition och prefix: *chodí po ulici, rozdává po hrstech; pobodat, poněmčit.* Denna betydelse har jag klassificerat dels som spatialt obestämd rörelse över en yta, dels som modifierande distributiv betydelse.
2) Endast prefixet kan ha en ablativ betydelse. Den är släkt med svenskans *av*, lat *ab*, grek *ápó*. Denna betydelse var vanligare i forntjeckiskan än den är nu, men förekommer fortfarande i vissa verb, se nedan 1.1.1.
3) Betydelsen 'liten grad', såsom i *počerný* (svartaktig). Denna betydelse motsvaras enl. Machek av ie. **upo*, gr. *ὑπό* och latinets *sub*, vilka har betydelsen 'under' eller 'bredvid'. Det slaviska prefixet PO- kan ha den betydelsen att det prefigerade verbet uttrycker en händelse som är 'mindre än', ackompagnerar eller är som ett bihang till någon annan större och mer central händelse. Så förklarar Machek t.ex. verbet *pomoci* 'hjälpa' som en verksamhet som sker i något mindre grad och endast bredvid huvudaktiviteten. I denna betydelse bottnar också PO- i sammansättningar som *Polabí, poříčí* 'landskapet omkring floden'. Nedan redovisas denna betydelse under 2.2.1.

1 Spatial prefigering

1.3.3 En av prefixets fundamentala betydelser är att knyta en händelse eller aktivitet till en yta eller ett område på det sättet att hela ytan omfattas. Etymologiskt hänger denna betydelse på samma gren som den distributiva som jag har valt att klassificera som aktionsart. Denna distinktion är inte helt invändningsfri. Prefixets uttryck för följd och upprepning kunde möjligen analyseras som ett metafo-

riskt derivat till den spatiala betydelsen. Distinktionen kan man dock upprätthålla med syntaktiska kriterier:
1) Vid spatial prefigering är (den spatiala) referensytan eller objektet /*r*/ vanligen på det direkta objektets plats i satsen. Den kan (eventuellt) bestämmas med *celý* 'hela'.
2) Vid distributiv aktionsart kan man tillägga *všichni* 'alla' som bestämning antingen till subjektet eller objektet.
a) Prefixet denoterar en rörelse i obestämd riktning över området och gradvis täckning av det (allativ bibetydelse): *popsat tabuli, potřít chléb más lem; hrob porostl travou.*
b) Den allativa bibetydelsen tonar fram starkare på bekostnad av betydelsen 'rörelse' i deadjektiviska verb som betecknar tillägg av egenskap (mycket produktivt): *postříbřit, počeštit, postátnit.*
c) Händelsen medför skada eller nedsmutsning: *počmárat, pokapat si kabát mastnotou, podupat trávník, počurat se.*

1.1.1 Några exempel på ablativ betydelse: *poslat, podat; kráva pošla.*

1.1.2 Numera finns endast ett enda, men vanligt exempel på allativ betydelse: *pojď sem.*

Anm.: I många fall är prefixets exakta betydelse oklar: *pokusit se, poslechnout, poznat, pomoct* (se dock Macheks etymologiska förklaring till *pomoct* ovan). Prefixet verkar fullständig överflödigt i *ponechat*$_{pf}$ (= *nechat*$_{pf}$ i tre betydelser av tio och har dessutom inga andra betydelser - enligt SSČ), *polapit*$_{pf}$ är fullständigt synonymt med *lapit*$_{pf}$.

2 Modifierande prefigering

2.1.2 Delimitativ betydelse.
a) Prefixet denoterar att händelsen äger rum en stund: *posedět, pobýt chvíli.*
b) Med refl. pron. *si* (sällan *se*) uttrycks agentens specifika förhållande till händelsen, nämligen välbehag, lättnad eller njutning. Samtidigt förstår man att händelsen har utförts i en önskad intensitet under en begränsad tid. Stilistiskt ofta expressivt: *popsat si, dneska si pomedíme, podiskutovat (si) o umění, poplakat si nad osudem.*

2.2.1 Prefixet denoterar 'liten grad' eller händelsens obetydlighet, ofta i samband med någon känslobeto-

ning: *pokrčit rameny, pozvedl ruku*; med redan prefigerade verb (mycket produktivt): *pootevřít, popojít, poopravit.* I några ipf verb denoterar prefixet att händelsen upprepas, men endast sporadiskt: *pobolívat.* (Det att händelsen upprepas denoteras snarare av suffixet än prefixet.)

2.3 Prefixets grundläggande produktiva betydelse är distributivitet. Särskilt produktivt är prefixet med redan prefigerande verb: *všichni posedají; vítr polámá větve, všechno pokupuje/poničí; poutírat, poroznášet, porozpronajímat.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner med en egen betydelse i behåll: *pohoupat se, posvítit, počkat* (2.2.1); *pohnojit, pokrýt střechu* (1.3.3).

3.1.2 Bildar pf aspektpartner utan synlig lexikal nyans: *postavit dům, pověsit kabát na věšák, pozdravit, pohostit; podívat se, podařit se, pobratřit se.*

3.2 Såsom tidigare har sagts, har PO-den enastående egenskapen i tjeckiska att bilda imperfektivt futurum till några determinativa ipf verb i presens: *ponesu = budu nést, potrvá = bude trvat, pojedu = budu jet, půjdu = budu jít.*

POD-

POD- är ett av de mest konkreta prefixen. De överförda betydelserna har klart samband med den konkreta. Bildar inte pf aspektpartner. Prefixets konkreta betydelse 'under' kan komma till uttryck i lite olika relationer mellan händelsen och referenspunkten.

1 Spatial prefigering

1.3.1 Händelsens slutpunkt ligger nedanför *r* (motsats NAD-):
a) Konkret: *podepsat dopis, podkovat koně.*
b) I överförd betydelse: 'för litet': *podhodnotit zboží*; 'underordna ngt under ngt': *podřídit někoho své vůli.*
c) Prefixet denoterar att händelsen passerar under *r*. Konkret: *podjet most*; i överförd betydelse: om en ohederlig eller hemlig handling: *podplatit, podvézt.*

2 Modifierande prefigering

2.2.1 I liten utsträckning: *podnapít se.*

PRO-

Prefixen PRO- och PŘE- står betydelsemässigt mycket nära varandra. Båda betecknar att en händelse går över från en sida till en annan av ett referensföremål, en sträcka eller tidsavsnitt. Prefixet denoterar att händelsen *pHq* passerar *r* men det uppvisar i olika kontexter olika varianter av fokus (jfr. avsnitt 3.3). Således kan man t.ex. endast ha en mycket vag föreställning om *r* i *prodat* där *r* kan uttryckas endast i speciella sammanhang såsom i *prodat přes hranici*. Skillnaden mellan PRO- och PŘE- betecknar Flier med +/- DOMANIAL, d.v.s. PRO- (+DOMANIAL) uttrycker att rörelsen tränger igenom *r* (*r* motsvaras ungefär av Fliers "domain"), medan PŘE- (-DOMANIAL) uttrycker bildligt talat att händelsen går *r* förbi, går om den.

1 Spatial prefigering

1.2.1 a) Konkret 'genom' i spatial eller temporal betydelse: *proběhnout chodbou, provést turisty skalami, provézt* (= *převézt*), *proplavat* (= *přeplavat*); *proležet celou noc*.
b) I överförd betydelse: *prohřát místnost, provést plán*.
c) Med angivelse av den tidslängd händelsen försiggår kan PRO- ha bibetydelsen hög grad eller intensivitet: *procestovat celé prázdniny, proschůzovat mnoho času, proklábosit celou noc*.

1.2.2 'Genom hinder med öppning eller skada som resultat': *prokopat tunel, proštípnout lístek; prošlapat střevíce*. Hit hör troligen också exempel där PRO- uttrycker i överförd betydelse intensivitet med förlust eller misslyckande som följd: *prohrát peníze; promarnit celý majetek*.

1.2.3 Prefixet uttrycker att något kommer upp på ytan, blir synligt eller förs fram så att det blir känt. Några konkreta exempel är: *při hovoru mu probleskoval úsměv, slunce probleskl mraky*. I mer abstrakta exempel är referensen, barriären *r*, implicit förstådd och kan inte alla gånger representeras i kontexten: *vlasy prošedivěly;* om något som skulle ha hemlighållits: *aféra se provalila*.

1.2.4 Prefixet denoterar en förlängning av referensföremålet som även kan vara ett tidsavsnitt: *prohloubit studnu, prodloužit lhůtu*.

1.2.5 Med fokus riktad mot händelsens utgångspunkt har vi PRO- i exempel som: *prodat, propůjčit, pronajmout;* i överförd betydelse i säge-verb: *prohlásit, proslovit/pronést přednášku.*

2 Modifierande prefigering

2.2.2 Med refl. pron. se denoterar prefixet att handlingen utförs i önskad eller stor utsträckning, ofta känslobetonat: *projíždět se, proskočit se ; prospat se.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Grundbetydelsen återspeglas mer eller mindre vid bildning av pf aspektpartner: *probudit* (se) (=*vzbudit* (se)), *projevit se.*

PŘE-

1 Spatial prefigering

1.2 Den primära betydelsen i PŘE- är 'över', om förflyttning från den ena sidan till den andra, vilket motsvarar prepositionen *přes'* betydelse. Prefixet relaterar händelsen antingen till en mellanliggande ref. punkt eller till två punkter, d.v.s. händelsens *p* eller *q* (jfr. PRO-).

1.2.1 a) Konkret betydelse i rum eller tid: *přejít* (*přes*) *most, přemluvit ; přečkat bouřku, přetrpět noc ; překonat.*
b) I överförd betydelse: 'förbi': *rok přešel.*
c) Prefixet plus det refl. pronominet se framkallar bibetydelsen 'miss' eller 'fel': *přehlédnout se, přeřeknout se.*

1.2.2 'Genom' med sönderdelning som resultat: *přeřezat kmen.*

1.2.4 'Över en lämplig gräns, ytterligt': *přebývat, přestřelit; přejíst se, ovoce přezrálo; přecpat knihovnu, přesladit kaši.*

1.2.5 Fokus riktas på *p* och *q* medan *r* blir mindre relevant.
a) Spatialt: *přestěhovat nábytek, přemístit.*
b) Temporalt realiseras denna betydelse som reiterativitet, något som man gör om eller omarbetar: *předělat, přerazítkovat, přešít, přežvýkat* (→ *přežvýkavci*); *přezpívat* (= *znovu zazpívat*), *přehrát* (= *znovu zahrát*).

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Grundbetydelsen återspeglas vid bildning av p aspektpar: *přečíst, přenocovat, přeměnit* (*měni* har också aspektpartnerna *změnit* och *proměnit*).

PŘED-

PŘED- är enligt Kopečný (1962, s. 114) det mest konkret av alla prefix. Det bildar inte någon pf aspektpartner all

1 Spatial prefigering

1.1.1 a) Prefixet har samma betydelse som prepositionen *pře* 'framför', 'före', både i spatial och temporal be märkelse: *představit*; *předběhnout, předstihnou* (= hinna före någon genom att ta en genväg elle springa fortare); *předehřát vodu, předpovídat osuc* b) I överförd betydelse med säge-verb: *přednášet* (*přednášku*).

PŘI-

1 Spatial prefigering

1.1.2 Prefixet motsvaras betydelsemässigt av prepositionerna *k* eller *při* (ibland *do*). Den denoterar er rörelse mot en ref. punkt eller mål och även uppnående av den (motsats OD-):
a) *přinést, přivolat někoho; přijít, přistoupit;*
b) i betydelsen 'fästa ngt på eller vid ngt': *přišpendlit, připnout, přilepit.*

2 Modifierande prefigering

2.2.1 I sin grundbetydelse denoterar PŘI- ett 'närmande till' jämfört med DO- som denoterar 'uppnåendet av' ref. punkten. I denna skillnad bottnar aktionsartsbetydelsen 'litet grand' jämfört med DO- som denoterar 'fullständighet': *přimhouřit oko, přivřít dveře, přiostřit nůž, přinapít se.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner med några verb vars semantiska komponenter överensstämmer med prefixets: *přivábit, přinutit* (= *donutit*), *přivítat* (= *uvítat*).

ROZ-

1 Spatial prefigering
ROZ- denoterar riktning från *r* åt två eller fler håll. Den-

na grundbetydelse realiseras i några olika hypobetydelser:

1.1.1.1 a) Prefixet uttrycker en spridning av ngt från punkten *r* till flera olika ställen (motsats S-): *roznášet poštu, rozhodit hnůj; rozejít se; rozhlásit.*
b) Något som tidigare var helt /*r* / delas upp i mindre, ungefär lika stora delar: *rozříznout, roztrhávat, rozkrájet maso.*
c) Prefixet uttrycker stegvis uttömning av något, implicit distributiv betydelse: *rozebrat vydanou knihu, rozkrást majetek.*
d) Något som tidigare var tillslutet, löses upp eller öppnas (motsats ZA-): *rozbalit, rozvázat, rozevřít* (= *otevřít*).

2 Modifierande prefigering

2.1.1 Ingressiv betydelse.
a) Prefixet denoterar att en handling eller tillstånd börjar: *rozezvučel zvon* (= *uvedl do zvučení*), *rozdráždit* (= *vydráždit*) *býka*; *rozpršelo se.*
b) Prefixet konnoterar att handlingen ej avslutats: *rozestavět dům, rozdělat práci.*
c) Prefixet konnoterar att handlingen eller situationen nått en ökad eller eftersträvad intensitet (Isačenko kallar det "evolutiv aktionsart"): *rozběhnout se za autobusem, rozveselit se; teprve v druhém poločase se mužstvo rozehrálo; rozesmutnět.*

Det är intressant att notera att Isačenko (1962, s. 391) illustrerar den "evolutiva" betydelsen med en skiss och därmed ger den en spatial förklaring.

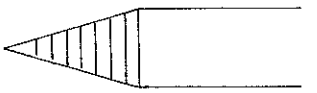

Det streckade området på bilden visar den evolutiva fasen i situationen, d.v.s. när aktiviteten ökar i intensitet. Denna illustration påminner faktiskt om att ROZ- i spatial bemärkelse uttrycker att något sprids ut från en punkt och breder ut sig till ett större område.

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner till några verb utan att tappa sin semantiska innebörd: *rozdělit, rozčtvrtit; rozřešit* (= *vyřešit*), *roztát.*

S-

S- är det första av de mindre konkreta prefixen enlig Kopečný. Det bildar pf aspektpartner med betydligt fle verb än något av de mer konkreta prefixen. Det kan til och med i några verb betecknas som semantiskt "tomt' eller desemantiserat. En arkaisk form av prefixet har bevarats i den pf aspektpartnern till *jíst: sníst* (← *sniesti* ← *sъn-ěsti*) (Machek 1968, s. 228). Jämför också aspektpare *sejmout - snímat.*

1 Spatial prefigering
Prefixet har två primära betydelser av skilda etymologisk ursprung.

1.1.2.1 'Samman, ihop' (motsats ROZ-) från två eller flera håll. Denna betydelse realiseras i olika nyanser:
a) Konkret spatialt: *shánět dobytek, sestavit novou vládu, slepit roztrženou bankovku; sevřít pěsti, stisknout zuby.*
b) I överförd betydelse: minska i storlek, pressa samman: *látka se srazí, stlačit*; prefixet uttrycker samordning: *shodnout se, spřátelit se, smířit stano viska.*

1.1.2.3 Den andra primära betydelsen är 'ner' från en ref. punkt eller yta (motsats VZ-); både transitiva och intransitiva: *svléci šaty, snést, spustit*; *sletět seskočit, skutálet se.*

2 Modifierande prefigering

2.1.3 Prefixet denoterar handlingens fullständighet: *spotře bovat zásoby, spást všechnu trávu.*

2.2.2 I ortografin har S- delvis blandats ihop med Z-. Därför har vi ytterligare en betydelsevariant som etymologiskt hör till Z-, nämligen 'hög grad': *sjezdit* (= *projezdit*) *celý svět, scestovat celé prázdniny.*

2.3 Prefixet har samtidigt distributiv och resultativ betydelse, d.v.s. agenten slutför handlingen i etapper, eller om det är flera agenter så bidrar de en efter en till att handlingen slutförs: *splatit dluhy (po částkách), skoupil po antikvariátech zbylé exempláře.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Det vanliga är att man hittar någon av följande nyanser:

a) 'Samman': *srovnat, stísnit;*
b) 'fullständighet': *strávit, smísit, shořet;*
c) 'riktning neråt': *sklonit se.*

3.1.2 Det finns enstaka exempel på pf aspektpartner där prefixet förefaller fullständigt desemantiserat: *spáchat, sečkat* (= *počkat*).

U-

Med undantag av PO- är U-, enligt Kopečnýs klassifikation, det minst konkreta prefixet. Etymologiskt är U- av två skilda ursprung och det har en rad överförda och metaforiska betydelser.

1 Spatial prefigering

1.1.1 Den etymologiskt "äldsta" betydelsen är ablativ. Den realiseras i några olika varianter.
a) Konkret spatialt 'bort' från *r*, både transitivt och intransitivt: *unést nevěstu, uloupit peníze; uletět, uprchnout.*
b) Åt sidan eller tillbaka från en bestämd kurs eller väg: *uskočit, ustoupit, uchýlit se od správné cesty.*
c) En mindre del skärs eller delas från en större helhet (jfr. OD- och ROZ-): *ukrojit* (*si*) *kousek masa, urazit kus od něčeho.*
d) Med objektet i partitiv genitiv får vi bibetydelsen 'liten grad': *ulít vína.*
e) Metaforiskt: *dát se unést hněvem.*
f) I anslutning till den ablativa betydelsen vill jag ta upp den betydelse U- visar i rörelseverb när man i kontexten anger en sträcka, hastighet eller tyngd. Då uttrycker prefixet förmåga att uppnå en viss hastighet, lyfta ett visst antal kilo o.s.v. Det kan också uttrycka att agenten redan förverkligar sin förmåga, går eller springer en angiven sträcka o.s.v.: *uletí 400 km za hodinu, unese sto kil; uběhl 10 mil, ujít kus cesty.*

1.1.2 Vid en händelse som går från *p* till *q* har jag i de ovan anförda exemplen sagt att U- anger en riktning 'från' utgångspunkten. Det är ofta svårt att avgöra om prefixet knyter händelsen till utgångs- eller slutpunkten. Det gäller i synnerhet vid U- och ZA- som jag kommer till senare.
a) I följande exempel har U- en allativ betydelse, det uttrycker händelsens riktning m o t slutmålet:

uchýlit se k konci, umístit vázu na knihovn
ukázat na někoho.
b) Den allativa betydelsen framträder i deadjek
viska verb som betecknar tillägg av den eger
skap som uttrycks i verbstammen: *urychlit, utiš*
učernit.

1.1.2.2 I några verb står U- för tidigare V- och ha
följdriktigt betydelsen 'in i': *umístit dítě do ško.*
i överförd betydelse: *ukolebat v spánek, uzavíra*
přátelství.

2 Modifierande prefigering

2.2.1 Utföra handlingen i lagom eller liten utsträck
ning: *usmažit cibulku, uhrabat pěšinku; usmá*
se.

2.2.2 Hög grad:
a) I samband med skadegörelse eller ödeläggelse
udupat trávu, ušlapat podešve.
b) I samband med utmattning, antingen av sub
jektet (reflexiva) eller objektet: *ukřičet se; ubít*
vězně.

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 I några fall kan man spåra en gemensam seman-
tisk komponent i verbet och prefixet: *ukrást, uta*
jit, uronit slzy, umřít.

3.1.2 U- uppträder övervägande som det idealiska "ton
ma" prefixet: *udělat, uplést, umýt, uvařit; umlí*
(= *pomlít, semlít*) *mák, ušpinit* (= *pošpinit, za-*
špinit).

V-

1 Spatial prefigering
V- är betydelsemässigt enhetligt (*vstát* har utvecklats ur
vz-stát).

1.1.2.2 a) Den grundläggande spatiala betydelsen är
'in i': *vložit, vejít, vtesat nápis do kamene*; i
överförd betydelse: *vpadnout do zpěvu.*
b) Tillsammans med refl. pron. se uttrycks subjek
tets förhållande till handlingen: koncentration
eller fördjupning: *vposlouchat se do hudby, vžít*
se do něčí situace.

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pr aspektpartner med bibehållen betydelse
endast i *vsugerovat* och *vůstit do more.*

VY-

1 Spatial prefigering

VY- kan ha två konkréta spatiala betydelser: 'ut (ur)' och 'upp'. I rörelseverben kan prefixet ha vilken av de två betydelserna som helst, beroende på sammanhanget. I många verb är dock endast den förra möjlig. Prefixets metaforiska användning har ofta sina rötter i båda betydelserna.

1.1.1.2 Endast i betydelsen 'ut (ur)': *vylít, vyrazit, vyhodit*; *vypůjčit si peníze*; *vypravit dítě do školy.*

1.1.1.3 Endast i betydelsen 'upp' (sällsynt): *vyšplhat* (*se*).

1.1.1.2/1.1.1.3 Båda betydelserna alternativt.
a) Konkret: *vyjít do kopce/z domu, vyletět nahoru/z hospody, vynést do pátého patra/z domu.*
b) I överförd betydelse: *vychovat dítě*; *vynikat*; *vypukl oheň.*

2 Modifierande prefigering

2.1.1 Ingressiv betydelse: *běžci vyběhli, pes vybafl,* (*vypukl oheň* jfr. 1.1.1.2/3 b)

2.1.3 Resultativ betydelse. Jag har tagit upp tre varianter av resultativ aktionsart utan att för den skull upprätta speciella underavdelningar i mitt schema (jfr. Isačenkos "resultativa" och Avilovas "specialresultativa" aktionsarter).
a) Utföra handlingen fullständigt: *vyschnout, vyhladovět*; *vyhřát místnost, vyplnit dotazník* (kan även betraktas som pf aspektpartner till *plnit* tillsammans med *splnit* och *naplnit*).
b) Föra handlingen till önskat slutmål eller resultat: *vystudovat školu*; *vykrmit husu, vycvičit psa*; *vymyslet, vypsat si místo.*
c) Fullständigt använda eller konsumera något material: *využívat lék, vystřílet munici, vykácet les, vypsat vsechen inkoust.*

2.2.2 Med refl. pron. se uttrycks 'stor utsträckning, upprepning eller långvarig handling' och samtidigt subjektets nöje eller tillfredsställelse: *vyprocházet se, vypovídat se, vynachválit se.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Detta prefix bildar aldrig pf aspektpartner utan någon semantisk nyans bevarad: *vyrůst, vyrovnat, vylíčit, vystavět, vytvořit, vymalovat.*

VZ-

VZ- har i några fall förenklats till V- eller Z-: *vstát, zv dat.* Verbet *vzíti* betraktas inte i modern tjeckiska s(prefigerat.

1 Spatial prefigering

1.1.1.3 a) Den konkreta spatiala betydelsen är 'upp *vztyčit ruku, vzhlédnout, vzrůst, vzlétnout.*
b) I överförd betydelse kan prefixet vara synony med exempelvis PRO- i *vznést prosbu*, med ROZ- i *vzkvétat*, *vzrušit se* eller ha närmast ingress betydelse: *vzplanout, vzkřiknout, vzniknout.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner med verb som har en s(mantisk komponent gemensam med prefixet: *vzklíči vzbudit.*

Z-

Z- har i uttalet blandats ihop med S-. I skriften håll dessa två dock isär. Reglerna för ortografin bygger p semantiska och syntaktiska kriterier (se *Pravidla* 197 s. 28ff).

1 Spatial prefigering

1.1.1 Z- har utvecklats av samma **jьz* som i ryskan h gett *iz-*. Betydelsen är ablativ: *sbýt se nevítanýc hostů, zříci se funkce; zbavit vodu nečistoty; zout (si) boty* (motsats *obout*); *zběhnout* (hålls ortogra fiskt isär från *sběhnout*).

2 Modifierande prefigering

2.1.3 Z- används mycket flitigt för att denotera at handlingen har nått ett resultat eller slut. Über gången till den grammatiska prefigeringen är myc ket kort (jfr. Avilovas argumentering för att be trakta resultativiteten som själva essensen i de perfektiva betydelsen): *ztopit všechno uhlí, zničit, zlézt horu.*

2.2.2 Hög grad eller intensitet: *zmlátit, zfackovat.*

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Bildar pf aspektpartner till verb som har betydel sen 'ändring av tillstånd': *změnit*; *zmrznout, zmoc rat, zdřevěnět.*

Anm.: Många verb som betecknar ändring av tillstånd är prefigerade med Z- utan att ha en oprefigerad ipf aspektpartner. De imperfektiviseras i stället genom suffigering: *zobecnět, zjasnět; zobecnit, zeslabit, zestátnit; zocelit.*

3.1.2 I några få inhemska verb bildar Z- pf aspektpartner utan någon nyans av den egna betydelsen: *zeptat se* (= *optat se, otázat se*); det är främst i inlånade verb som prefixet är mycket produktivt i rent perfektiviserande funktion: *zlikvidovat, zautomatizovat, zkombinovat, zdemolovat.* Inlånade verb av denna typ är i början både pf och ipf. Efterhand utvecklas en prefigerad form, vanligast på Z-, som helt eller delvis övertar den pf betydelsen. Denna process börjar i talspråket. Se om detta hos Lebeďová (1980).

ZA-

1 Spatial prefigering

ZA- bildar, tillsammans med de mer konkreta prefixen PŘED-, NAD- och POD-, en grupp som uttrycker relationen mellan *Hq*:s läge och *r*. I betydelserikedom sällar sig dock ZA- till de mer abstrakta prefixen och är ett av de absolut mångtydigaste. Samma gäller för prepositionen *za* som har många betydelser gemensamma med prefixet. SSJČ anger 15 olika betydelser plus varianter hos prefixet. Den primära konkreta betydelsen är 'bakom': *zajít za roh* 'gå bakom hörnet'. Denna betydelse ligger - konstigt nog - till grund för två diametralt motsatta betydelser, nämligen allativ och ablativ. När man tittar närmare på vad relationen 'bakom' innebär, ser man att betraktelsepunkten *b* spelar en viktig roll. I och med att händelsen går bakom något, så innebär det att den försvinner ur betraktarens synfält. Det ger anledning till att ZA- associeras med betydelsen 'försvinna', 'gömma', 'täcka' (den sistnämnda betydelsen står vissa betydelsevarianter hos PO- mycket nära). ZA- uttrycker inte bara att händelsen försvinner b a k o m något utan den kan även försvinna i n i något, vilket närmar sig den betydelse som V- har. I vissa exempel förlorar ZA- sedan betydelsen 'försvinna', d.v.s. betraktarens synfält är inte relevant, och därmed kan man tala om samma renodlade betydelse 'in i' som V- har. Hittills har jag gått ut ifrån att *r* är det objekt som händelsen försvinner bakom eller in i. Men detta objekt kan försvinna ur bilden. Det faktum att händelsen försvinner ur betraktarens synfält kan dominera i betydelsen så att vi får den renodlade ablativa betydelsen 'bort'.

En annan variant av betydelsen 'bakom' är 'följa ef 'närma sig bakifrån' och från den betydelsen är ste inte långt till betydelsen 'närma sig' en punkt eller m oavsett från vilket håll. Det är alltså fråga om en all tiv betydelse. Det är verkligen inte lätt att alltid avgö om ZA- uttrycker händelsens riktning m o t en slutpun eller b o r t från en utgångspunkt. Jag har använt t kriterier för att avgöra detta. Dels undersöker jag vilk preposition som kompletterar verbet i kontexten, dels under ker jag motsatser, om sådana finns. Många bedömning i exempelsamlingen nedan får dock ses som subjektiva.

1.3.1 Den primära betydelsen är 'bakom'.
a) I konkret spatial bemärkelse kompletteras verb ofta av prepositionen *za*: *zajít za roh, zapadno za obzor.*
b) I överförd betydelse betecknar ZA- att någ 'täcks', 'göms' eller även 'glöms' genom att någ annat läggs ovanpå (det som täcks står på det direk ta objektets plats i satsen): *zalhat něco, zahladit py čeho, zapít hořkou chuť něčeho, zaspát odjezd vlak*

1.3.3 En variant av betydelsen 'täcka' innebär att någ sprids över en yta så att den täcks. I denna bet delse är ZA- synonymt med PO-. Denna synonym har gamla rötter i etymologin i och med att både z och *po* med ackusativobjekt betyder 'bakom'. Němec (1954, s. 17ff) har med etymologiska argument påvisat hur denna betydelse resulterar i 'fullständig täcka' när ZA-/PO- står som prefix. Varianter av denna betydelse innebär att objektet /*r*/ smutsas ner eller får en egenskap som uttrycks med en deadjektivisk verbstam: *zasypat nemluvně po koupání zasněžit; zašpinit, zamokřit; zasklít, zastřešit; zarovnat, zahustit, zaostřit.*

1.1.2 Prefixet uttrycker en rörelse 'mot' något. Händelsen innebär en stängning eller slutning: *zamknout dveře* (motsats: *odemknout*), *zapnout knoflík* (motsats: *rozepnout*); i överförd betydelse: *zapnout rádio* (motsats *vypnout*).

1.1.2.3 Hellre än att klassificera betydelsen 'in i' som en variant av 1.3.1, har jag valt att placera den i samma klass som V-, även om ZA- har en nyans av att 'täcka', 'gömma'. I kontexten kompletteras verbet gärna av prepositionen *do*: *zalézt do boudy, pes zahrabal kost do země, zastrčit noviny do kapsy*; nyansen 'gömma' är knappast märkbar i *zamon-*

tovat motor do auta.

1.1.1 I följande exempel har jag valt att beteckna prefixets betydelse som ablativ:
a) Konkret i betydelsen 'bort': *zaprodat, zahnat* (= *odehnat*) *psa, zajít někam, zatoulat se někam.* Det är inte uteslutet att argumentera för en allativ betydelse i de två sista exemplen.
b) I överförd betydelse betecknar prefixet att något försvinner, går under eller slutar existera: *pes zašel hladem, časopis zanikl* (motsats *vznikl*); *zajet chodce, zabít, zastřelit.* Skillnaden mellan denna betydelse och 1.3.1 ligger i att här täcks inte det försvunna med något annat.

2 Modifierande prefigering

2.1.1 a) Prefixet uttrycker att en handling plötsligt börjar och fortsätter sedan endast i liten utsträckning: *zabrat do vesel, začít.*
b) I verbala uttryck för ljud, lukt, färg och liknande uttrycker prefixet en kort och intensiv handling (ofta stilistiskt expressivt): *zahvízdat, zacvakat, zavonět, začervenat se, zasvítit.*

2.1.2 Tillsammans med det reflexiva pronominet *si* uttrycks subjektets nöje under händelsen, samtidigt med händelsens kortvarighet och/eller intensitet: *zaběhat si, zahrát si na housle, zalenošit si* (= *polenošit si*), *zaklábosit si* (= *poklábosit si*).

2.2.2 Tillsammans med det reflexiva pronominet *se* uttrycks intensivitet (jfr. 2.1.2), vanligen om sinnesaktiviteter: *hluboce se zamyslet, zachtělo se mu spát, zaposlouchat se do hudby.* (Det sista exemplet kan man också se som betydelsen 1.1.2.3 i överförd bemärkelse, jfr. *vposlouchat se do hudby.*)

3 Grammatisk prefigering

3.1.1 Märkligt nog så bildas pf aspektpartner sällan utan en svag nyans av prefixets egen betydelse:
a) 'försvinna bort': *zastřelit, zavraždit;*
b) 'täcka': *zabalit*; *zašpinit* (= U-, PO-), *zamazat* (= U-, PO-).

3.1.2 Utan synlig egen betydelse: *zažádat* (= *požádat*).

8 LITTERATUR

Agrell, S., *Aspektänderung und Aktionsartbildung bei polnischen Zeitworte*, Lund 1908.

Avilova, N. S., *Vid glagola i semantika glagol'nogo slov* Moskva 1976.

Bogusławski, A., *Prefiksacja czasownikowa we współczes nym języku rosyjskim*, Wrocław 1963.

Dostál, A., *Studie o vidovém systému v staroslověnštině* Praha 1954.

ESSJ: *Etymologický slovník slovanských jazyků*, Slova grar matická a zájmena; svazek 1, Předložky, koncov partikule (förf. F. Kopečný), Praha 1973.

Flier, M. S., Remarks on Russian Verbal Prefixation, *Slavic and East European Journal* 1975, ss. 218–229.

Forsyth, J., *A Grammar of Aspect. Usage and Meaning ir the Russian Verb*, Cambridge 1970.

Gallant, J., *Russian Verbal Prefixation and Semantic Feat ures: An Analysis of the Prefix* **vz-** [= Slavistische Beiträge, Band 135], München 1979.

Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, utg N. Ju. Švedova, Moskva 1970.

Isačenko, A. V., *Die russische Sprache der Gegenwart*, Teil I, Formenlehre, Halle 1962.

Kopečný, F., *Slovesný vid v češtině* [= Rozpravy Československé Akademie věd, Řada společenských věd 72:2], Praha 1962.

Lebeďová, S., K ztrátě obouvidovosti u sloves cizího původu v současné češtině, *Slovo a slovesnost* 41, 1980, ss. 279–285.

Lönngren, L., Textrepresentation enligt SOL-systemet, *Text förståelse och textrepresentation* [= Uppsala Slavic Papers 4], ss. 32–100, Uppsala 1981.

Machek, V., *Etymologický slovník jazyka českého*, andra omarb. upplagan (första upplagan 1957 under titeln Etymologický slovník jazyka českého a slovenského), Praha 1968.

Maslov, Ju., Sistema osnovnych ponjatij i terminov slavjanskoj aspektologii, *Voprosy obščego jazykoznanija*, Leningrad 1965.

Němec, I., O slovanské předponě *po-* slovesné (Příspěvek k sémasiologické historii slovesných předpon), *Slavia* 23, 1954, ss 1-22.

Ožegov, S. I., *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1975.

Poldauf, I., Mechanismus slovesných vidů v nové češtině, *Český časopis filologický* 1, 1943, ss. 1-9.

Poldauf, I., Podíl mluvnice a nauky o slovníku na problematice slovesného vidu, *Studie a práce linguistické* 1, K šedesátým narozeninám akademika Bohuslava Havránka, ss. 200-225, Praha 1954 (a).

Poldauf, I., Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině, *Slovo a slovesnost* 15, 1954 (b), ss. 49-65.

Poldauf, I., *Česko-anglický slovník*, Praha 1965.

Pravidla českého pravopisu, Praha 1977.

Roberts, C. B., The Origins and development of O(B)- prefixed verbs in Russian with the general meaning 'deceive'. *Russian Linguistics* 5, 1981, ss. 217-233.

van Schooneveld, C. H., *Semantic Transmutations. Prolegomena to a Calculus of Meaning*, Vol. 1, Bloomington 1978.

Skoumalová, Z., O komplexní analýzu verbální prefixace, *Kapitoly z srovnávací mluvnice ruské a české* 3, O ruském slovese, ss. 153-231, Praha 1968.

Soudakoff, D., The Prefixes *pere-* and *pre-*: A Definition and Comparison, *Slavic and East European Journal* 19, 1975, ss. 230-238.

SSČ, *Slovník spisovné češtiny*, Praha 1978.

SSJČ, *Slovník spisovného jazyka českého* I-IV, Praha 1960-1971.

Šmilauer, V., *Novočeská skladba*, Praha 1969.

Šmilauer, V., *Novočeské tvoření slov*, Praha 1971.

Thelin, N. B., Die aktionale Semantik der Verbalpräfigierung im Russischen und Bulgarischen im Lichte einer komponentialen Aspekttheorie. Zur Revision des Begriffes "Aktionsarten", *Scando-Slavica* 26, 1980, ss. 175-190.

Tichonov, A. N., *Glagoly s čistovidovymi pristavkami v sovremennom russkom jazyke* (Avtoreferat kandidatskoj dissertacii), Moskva 1963.

von Wright, G. H., *Logik, filosofi och språk. Strömning och gestalter i modern filosofi*, Stockholm 1957.

Wróbel, H., Związki morfologii, semantyki i składni prefiksacji polskich czasowników, *Slavica Lundensia* 7, 1979, ss. 83–92.